



Malmö Högskola
IMER 41-80p
D -uppsats
Handledare: Ronald Stade
01-05-28

Paradigmskiften inom Världsbanken

- en bank i utveckling

Av: Martin Norén

Ett stort tack till alla som känner att Ni bidragit till
färdigställandet av denna uppsats.

Ett särskilt tack vill riktas till Ronald Stade som berikat och
inspirerat med givande och intressanta samtal och diskussioner.

Abstract

Syftet med denna studie är att visa på hur två olika paradigmskiften inom Världsbanken påverkat dess policy. I det första skiftet med Robert S. McNamara som president vid slutet av 1960-talet förändrades synen på utveckling och fattigdom genom att McNamara introducerade nya metoder och perspektiv i Banken. Synen på fattigdom gick ifrån att ha varit starkt kopplat till ekonomi och tillväxtfaktorer till att verkligen fokusera människors och enskilda individers behov. Paradigmskiftet inom såväl Banken som i den offentliga debatten kring utveckling under denna tid påverkade Bankens policy. McNamara började att föra en politik direkt i koppling till *människorna* i ett land, såsom *landsbygdsutveckling*. Det andra paradigmskiftet innefattar den ökade tron på marknaden och dess krafter som spred sig i det globala politiska klimatet och som kom till att påverka Banken. En del agerande från Banken under början av 1980-talet visar på att en mer nyliberal hållning togs angående dess policyn såsom i fallet ”strukturanpassning”. Studien visar på att Bankens ständiga dialog med omvärlden har i båda skiftena spelat en nästintill avgörande roll.

The aim of this paper is to show how two different shifts in paradigms affected the policies of the World Bank. The first shift in the end of the 1960s, with Robert S. McNamara as president of the Bank, was a change in how to conceive of development and how to define poverty. The shift was from a focus on the mechanism of economic growth, GNP and industrialization, to a new micro-perspective that included, for example, an interest in the welfare of small-scale farmers and the major needs of the poor majority in developing countries. The second shift in paradigm that occurred in the early 1980s is rooted in an increasing belief in the self-regulation of the market and in private sector solutions in general. Many of the Bank's actions during this period, i.e. structural adjustment programs and loans, indicate how this new economic thinking became an important aspect of the Bank's agenda. This study attempts to show that a permanent dialogue between the Bank and the wider global community (governments, organizations, etc.) plays a crucial role in the paradigm shifts the Bank has gone through.

1.	Inledning	sid. 5
1.1	Syfte.....	6
1.2	Metoddiskussion.....	7
1.2.1	Källkritik.....	8
1.3	Disposition.....	9
1.4	Förkortningar i texten.....	11
Teori		
2.	Globalisering i de globala organisationerna	12
2.1	Människor och institutioner – i en förändrad värld.....	12
2.2	Expertsystem.....	15
3.	Paradigmer	18
3.1	Konstruktioner och skiften.....	19
4.	Organisationer och stater	22
4.1	En normativ intressestyrning.....	22
4.2	Transnationella nätverk.....	24
5.	Internationell ekonomisk utveckling –praktik och teori	27
5.1	Ekonomi i praktiken.....	27
5.2	Ekonomi i teori –neoklassicismen.....	30
5.2.1	Ekonomi i teori -keynesianismen.....	33
5.3	Diskussion och kompletterande teorier.....	34
5.3.1	Keynesianismens och neoklassicismens tankar och kritik..	34
5.3.2	Rostows utvecklingsteori.....	37
5.3.3	Amartya Sen.....	40
5.3.4	Friedman och monetarismen.....	43
Empiri		
6.	Bakgrund	45
6.1	Samordning i världssamarbete.....	45
6.2	Bretton Woods.....	45
6.3	Världsbanken vs. IMF – skillnader och olikheter.....	49
6.4	Demokrati och ekonomiska tillgångar.....	51
6.5	En förändrad organisationsstruktur.....	53
7.	Robert S. McNamara – före och efter	55
7.1	Världsbanken och synen på utveckling före 1968.....	55
7.2	McNamara och synen på utveckling efter 1968.....	58
7.3	Konsekvenser/Analys.....	62
8.	Nyliberalism i Banken	65
8.1	Världsbanken i en ny tid med ny politik.....	65
8.1.1	Strukturanpassning.....	68
8.2	Konsekvenser/Analys.....	70
9.	Slutdiskussion	74
9.1	Banken och omvärlden i paradigmskiften.....	74
9.2	Policyförändringar.....	75
10.	Källförteckning	79
10.1	Tidningsartiklar.....	82
10.2	Källor från Internet.....	82

1. Inledning

Biståndsproblematiken är ur ett globalt perspektiv en mycket laddad fråga för många människor. Utvecklingsarbete kan mycket väl ha framgångsrika resultat i en region, ett land eller för en hel befolkning när något anses ha nått upp till en viss standard eller nivå. Men hela processen från iakttagelse av ett problem genom beslutfattande till aktivitet i form av assistans kan framstås som en fascinerande uppvisning i internationella relationer. Vad stater egentligen vill med sitt agerande är det i en del fall omöjligt att påvisa och likaså till viss del internationella organisationers intentioner. En del menar att staters handlande består av dess strävan att uppnå fullgoda former av makt, säkerhet och rikedom. Forskaren Martha Finnemore hävdar i sin bok "*National Interest in International Society*" (1996) att det är att göra det alldeles för lätt för sig att presentera dessa faktorer som de främsta incitamenten i en stats handlande. Hon frågar sig *vilken sorts* makt, säkerhet och rikedom en stat verkligen eftersträvar. Till vilket pris bör dessa och andra viktiga kriterier ur ett globalt utvecklingspolitiskt perspektiv åstadkommas? Denna både intressanta och i högsta grad dagsaktuella frågeställning föranleder ett intressant fokus på internationella icke-statliga aktörer som agerar inom globala utvecklingsfrågor. Dessa har ett annat intresse än det rent nationella organen och har således kapacitet att sätta agendan på transnationell nivå. Samtidigt finns det dock en begränsad förmåga hos dessa nätverk och organisationer i form av den geopolitiska strukturen de centralt arbetar inom.

Vilka sorts nätverk och icke-statliga organisationer talas det om? De organisationer som arbetar internationellt i en fråga utifrån egna idéer och visioner kan ha skepnaden av transnationella nätverk (Keck & Sikkink, 1998,91). Inom detta begrepp är det möjligt att placera nästan alla de organisationer som arbetar internationellt med utvecklingsfrågor.

Världsbanken är en sådan typ av organisation som med sitt omfattande internationella utvecklingsarbete har möjlighet att påverka den globala ekonomiska utvecklingen i stort och sätta agendan på en transnationell nivå. Hur detta görs och i vilket syfte är svårt att

försöka förklara. Detta arbete kan förhoppningsvis bli en lämplig grund för en sådan studie.

1.1 Syfte

Världsbanken är i dag den i särklass största källan för offentligt utvecklingsbistånd och lån till u- och östländer. En del protester har uppkommit de senaste åren mot Världsbankens agerande i världspolitiken. Kritik riktas mot det som uppfattas som Världsbankens enväldighet och alltför västcentrerade perspektiv som sägs förbise u- och östländers situation och locka dem i en bidragsfälla.

Mot bakgrund av bland annat denna kritik avser detta vetenskapliga arbete att undersöka hur ett par paradigmskiften inom Världsbanken haft för konsekvenser för dess policy. En saklig vetenskaplig granskning av paradigmskiften inom Världsbanken kan tjäna till att fördjupa debatten kring Världsbankens agerande.

Paradigmskiften är ett vanligt förekommande fenomen inom nätverk och organisationer och tycks ha mera omfattande konsekvenser i dagens alltmer globaliserade värld. Enligt Thomas S Kuhn är ett paradigm ett gemensamt mönster eller en modell. I kapitel 3 längre fram i uppsatsen kommer fyra forskares perspektiv på begreppet ”paradigm” med Kuhn i spetsen, att presenteras.

Under mina undersökningar om paradigmer och deras utveckling och form har några centrala frågeställningar kommit fram som spelar en framträdande roll i denna uppsats. Kuhn presenterar dessa i sin bok *”De vetenskapliga revolutionernas struktur”* (1962):

Vad är det gruppen kollektivt ser som mål; vilka individuella eller kollektiva avvikelser tolererar den; och hur kontrollerar den otillåtna avvikelser?

Inom Världsbanken har paradigmen genomgått grundläggande förändringar vid två tillfällen: vid Robert McNamaras tillträde som chef för Världsbanken och under nyliberalismens segertåg bland inflytelserika policykretsar i USA och Europa.

Världsbankens verksamhet har således strukturerats utifrån tre skilda paradigmer. Det är om dem och deras förändringar denna uppsats kommer att handla om.

1.2 Metoddiskussion

På grund av de fokus denna uppsats ämnar att behandla ligger valet av metod relativt nära till hands. Paradigmskiftena i Banken kommer att skildras som kvalitativa fallstudier eftersom denna metod gör det möjligt för forskaren att koncentrera sig på en speciell händelse eller företeelse och försöka få fram de faktorer som inverkar på företeelsen i fråga (Bell, 1987,16). De fokus som här kommer att undersökas måste dock ses i ständig koppling till de teorier som presenteras för att slutprodukten ska kunna bedömas som en vetenskaplig, så sanningsenlig produkt som möjligt. Kritiken mot fallstudier har ofta bestått av ett ifrågasättande av värdet med att studera en enda händelse eller företeelse (Bell, 1987,16). I denna uppsats förebyggs en alltför lätt generalisering av resultatet eftersom *flera* (två) fallstudier kommer att framställas och analyseras. Genom att vidare applicera mina två fokus på den tvärvetenskapliga litteratur som bildar teorin hoppas jag komma fram till en analytisk ram som kan ligga till grund för min diskussion.

Grundvalen av litteratur har skett genom samråd med min handledare samt efter den uppskattning av relevanta källor och litteratur som gjorts inom det tvärvetenskapliga fältet denna studie rör sig inom. I teori -delen har dock en del av valen nästintill fått stå självklara, såsom Thomas S Kuhns verk: *'De vetenskapliga revolutionernas struktur'* (1962) i kapitlet om paradigmer. Anthony Giddens¹ har fått stor uppmärksamhet i de kapitel om modernitet och expertsystem på grund av sina teorier, vilka i denna kontext har varit särskilt lämpliga att använda i relation till de fenomen som här måste analyseras, såsom globalisering och modernitet. För övrigt har jag valt att använda den litteratur och de teoretiker som ger ett objektiva och betydelsefullt inslag, samt för läsaren en så mångtydig bild av det undersökta fenomenet som möjligt går.

En studie om Världsbanken, dess förändring samt påverkande faktorer kring den kräver tvärvetenskapliga teorier. En svårighet för författaren kan detta medföra eftersom den har krav på sig att till fullo sätta sig in i det ämnen som berörs. Tvärvetenskapligheten berikar

¹ Med *"Modernitet och självvidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken"* (1999).

dock undersökningens infallsvinklar och existensen av möjligheterna för att fel eller misstolkningar har uppstått får accepteras på bekostnad av berikningen.

1.2.1 Källkritik

Vetenskapliga rapporter om globala ekonomiska institutioner såsom Världsbanken kan vara vanskliga att arbeta med och granska då det kan bli tvunget att röra sig ifrån den vetenskapligt förankrade källan på grund av dess underskott. I denna uppsats har det dock inte varit ett så allvarligt problem förmodligen på grund av de många infallsvinklar som använts. Vetenskaplig litteratur har påträffats i tillräcklig skala och ifrån flera olika vetenskapliga områden. I många av källorna har det verkat råda en polariserad debatt men det har inte i detta fall setts som något stort dilemma eftersom oenigheten i en del frågor, exempelvis huruvida Banken tog hänsyn till marknaden och dess ekonomiska kapacitet under 1980-talet, bidrar uppsatsen med fler perspektiv.

En viss problematik har funnits i att inte kunna använda sig av och utgå ifrån källor som direkt varit kopplade till de fenomen som ämnas undersökas. Trots en viss tillgång till dokument direkt från Världsbanken finns en saknad av originalkällor berörande en del av det som kommer tas upp, eftersom man då mer eller mindre är tvungen att tolka redan tolkade källor. Exempel på detta är bristen på ”direkta källor” rörande de båda paradigmskiftena som behandlas. Omfånget av källor i dessa två kapitel (7-8) kan anses inte vara tillfredställande stort.

I kapitel 6 används en tidningsartikel hämtad från Dagens Nyheter. Denna källa bör ses med en aningen reservation då den bygger på en journalistik vinkel som tidsenligt kan verka ”passa in” när den publicerades för att kunna kopplas till de demonstrationer IMF och Världsbanksmötena i Prag och Seattle möttes av under det förra året.

Källans olika syften och förhållanden till verkligheten kan vara svåra att ta reda på under forskning. En del hävdar att varje forskare måste tillåtas att göra en konstruktion av omvärlden. Denna omvärld behöver inte nödvändigtvis likna verkligheten strikt utan ska bedömas utifrån särskilda kriterium (Florén & Ågren, 1998,73). Förklaringen till denna kanske aningen märkliga ståndpunkt, är att det inte finns någon neutral punkt från vilken

verkligheten kan betraktas och från vilken man kan avgöra om utsagan överensstämmer med densamma (Florén & Ågren, 1998,73). En liknande uppfattning inom den källkritiska debatten som förmodligen många delar är att man kan dra vissa slutsatser utifrån ”omedvetna” aspekter, även om man misstänker att det ”medvetna” innehållet är oriktigt eller förvrängt (Bell, 1987,72). Ett exempel kan vara att det kan gå att se vilka eller vilken politisk mening som varit inbegripen i arbetet bakom källan.

De aspekter som här tagits upp har gjorts i syfte av att ge läsaren en beskrivning av den relation det vetenskapliga verkets författare har med källorna han använder. För att hela tiden kunna visa på trovärdigheten och sanningshalten i sitt verk, måste frågeställningar gentemot källor, litteratur och egna tankar ställas. Ett sådant handlingsmönster bör inte ses som en svårighet utan som en nödvändig bekräftelse för sin egen objektiva granskning. Denna metodologiska aspekt bör finnas i åtanke när uppsatsens nödvändiga och grundliga analyser sker. En sorts tilltro till författaren som oberoende forskare måste vid denna punkt finnas eftersom analyserna utgår ifrån ett opartiskt vetenskapligt synsätt med ambitionen att presentera ett så sanningsenligt resultat som möjligt.

Litteratur från såväl universitetsbibliotek som från folkbibliotek har bidragit till de nyss nämnda intrycken angående källorna.

1.3 Disposition

För att ge läsaren en tydligare bild av hur denna uppsats kommer att struktureras presenteras här en kort disposition.

I kapitel 2-5 presenteras de teorier som valts att användas. Med ”*Globalisering i de globala organisationerna*”, ”*Expertsystem*”, ”*Paradigmer -konstruktion och skiften*”, ”*Organisationer och stater*” samt ”*Internationell ekonomisk utveckling*” redogörs för de teoretiska frågeställningar som anses vara de mest lämpade mot bakgrund av de vetenskapliga fenomen som stötts på. I följande kapitel 6 ges en bakgrundsbild av Världsbanksgruppen. Bilden kommer här att dessutom kompletteras av en jämförelse mellan Världsbanken och IMF i kapitel 6.3. Denna är av relevans utifrån uppfattningen att missförstånd blir allt vanligare i samband med att många blandar ihop begreppen

”Världsbanken” och ”IMF”. I slutet av detta kapitel (6.4) redogörs kort för hur beslutandeprocessen i Världsbanken ser ut samt en jämförelse med avsikterna i Bretton Woods 1944. Paradigmskiftena inom Banken tas därefter upp i kapitel 7-8 för att avsluta med en slutdiskussion i kapitel 9.

1.4 Förkortningar i texten

<u>Banken</u>	-Världsbanken
<u>Bretton Woods –institutioner</u>	-Världsbanken, IMF.
<u>ETA</u>	-Euskadi ta askatasuna's, (The Democratic alternative for the Basque country).
<u>FN</u>	-Förenta Nationerna
<u>IBRD</u>	-International Bank for Reconstruction (tillhörande Världsbanken.)
<u>IDA</u>	-International Development Association, (Internationella utvecklingsfonden, tillhörande Världsbanken.)
<u>IMF</u>	-Internationella valutafonden
<u>IRA</u>	-The Irish Republican Army
<u>ITO</u>	-International Trade Organization, (Internationella handelsorganisationen).
<u>IFC</u>	-International Finance Corporation, (Internationella Finansieringsbolaget, tillhörande Världsbanken).
<u>MIGA</u>	-Multilateral Investment Guarentee Agency, (Multilaterala organet för investeringsgarantier, tillhörande Världsbanken).
<u>SAL</u>	Strukturanpassningslån
<u>SAP</u>	Strukturanpassningsprogram

Teori

2. Globalisering i de globala organisationerna

2.1 Människor och institutioner – i en förändrad värld

En process i framfart och utan ände. En process på både gott och ont. Globaliseringen har med kraft påverkat det internationella samarbetet på många olika sätt. Det går idag att se hur olika organisationer, kanske främst icke-statliga², har kunnat växa över gränser, kulturer och språkliga barriärer. Med hjälp av ny teknologi och med ett internationellt kontaktnät kan frivilliga kommunicera och förflytta sig allt ledigare. En världsekonomi har fått kraft och traditionella gränser och restriktioner har kommit att bli mer irrelevanta. Nationella företag har blivit internationella aktörer och de globala strategierna introduceras tidigare än förr. Författarna Daniel Yergin och Joseph Stanislaw menar att globaliseringen inte är en process utan ett tillstånd. De menar vidare att både inuti, utanför och över internationella organisationer och nationella gränser, är människor sammanförda genom att de delar information och tankesätt, utbyter åsikter, värderingar samt varor och valutor (Boli & Lechner, 2000, 219).

Att vara aktiv utan att egentligen vara verksam på ett fysiskt sätt, är numera i hög grad möjligt för en stor del av jordens befolkning och detta ger naturligtvis globala effekter. Ett forum för världsfrågor för alla människor oavsett bakgrund, status och klass är nu tillgängligt tack vare nya kommunikationsformer.

Anthony Giddens vill lyfta fram att alla människor innefattas i ett globalt sammanhang där vi är konkret förankrade. Ur ett globalt perspektiv kan den enskilda individen alltid påverka samhället då ens handlingar³ eller handlingar som ofta kan uppfattas som icke-konkreta handlingar⁴ kan påverka strukturen (Giddens, 1999,208). Utifrån bland annat denna teori vill sociologen Anthony Giddens visa på att ett tillstånd kan skapas där mänskligheten på något sätt kan betraktas som ”ett” – en grupp – eller ett kollektivt ”vi”. Många ställer sig säkert undrande inför detta synsätt och kanske hänvisar till de olika

² Så kallade Non Governmental Organisations.

³ Passivitet i en samhällsstruktur kan ses som aktiv aktion i en annan.

förhållanden människor lever under i dagens olika samhällen. Applicerat på det globala utvecklingssamarbetet skulle man å andra sidan kunna se det globala systemet som ett slags samhälle i vilket välstånd, makt och tillgångar är ojämnt fördelade. Alla aktörer på den globala välståndsstegen kan då ses som en del av ett kollektivt "vi".

Vilka faktorer utgår Giddens ifrån när han vill visa på att det är senmoderniteten och dess följder som medför denna vision?

Giddens menar att människor har varierande, men i högsta grad, befintliga möjligheter till påverkan. Detta kan nästan liknas vid ett sorts Moment 2 där en handling alltid är en handling i strukturen utan att nödvändigtvis tolkas som ett rent konkret "görande". Med andra ord, att vara passiv är att vara handlande – på ett strategiskt sätt (Giddens, 1999,208). Med tanke på konkreta processer och förhållanden verkar Giddens idé relevant. Att inte göra någonting kan nämligen liknas vid så konkreta exempel som att inte söka arbete eller att inte gå och rösta. Man kan kanske se det som en viljelöshet eller protest men själva handlingen, påverkandet och närvaron (faktum) kvarstår. Det globala forum som nu öppnats kan ses innehålla alla slags åsikter och inte minst alla grader av aktivitet. Således kan passivitet i högsta grad ge effekter och förändring.

Det går inte att undvika ett ifrågasättande av Giddens teori utifrån ett makro- och mikroperspektiv: Hur kan till exempel marginalisering och skillnader undvikas i den föregående förklarade utvecklingen? Vem får möjlighet till deltagande och vilkas intresse bildar formen av kollektivet "vi"? Då globaliseringen alltmer undergrävt nationalstaternas makt och därför ropar efter en globaliserad hantering av de ekonomiska, finansiella och monetära systemen kan man möjligen se mönstret av mera centraliserade, expertorganiserade högkvarter som tillskansat sig uppgiften att hantera angelägenheter som ursprungligen var nationella. En framtida utveckling i detta spår ger bestämmanderätten i mäktiga internationella organ till enskilda personer eller ett fåtal länder utifrån skiftande kriterier. Kriterier som skiftar genom tiden och av dess krav och som efterlyses av de mäktiga ekonomiska och säkerhets organisationerna. Passande

⁴ Passivitet.

kompetens i ett globalt samhälle är en del av organisationen och en del av vår tid – ständigt i utveckling.

I en artikelserie i tidskriften *The Economist* kunde man för en tid sedan noga följa författarna Brian Berry och Anders Åslunds åsikter kring globaliseringseffekter på den globala ekonomin. Berry och Åslund argumenterar för att en integrerad global ekonomi kan medföra bättre arbetsfördelning mellan olika länder, så att låglöneländer kan specialisera sig på arbetsintensiva uppgifter medan höglöneländer använder arbetare på mer produktiva sätt. Därmed kan företagen utnyttja stordriftsfördelar. Med globaliseringen kan kapital föras till länder som erbjuder de bästa investeringsmöjligheterna i stället för att tvingas finansiera projekt med dålig avkastning i hemlandet (Berry & Åslund,1998,22). Man kan fråga sig om Åslund har tänkt på vad detta västcentrerade strategitänkande kan ge för katastrofala följder. Går kapitalets strategier ut på att anpassa sig till och i bokstavlig mening profitera sig på periferiernas (u-ländernas) tillväxt eller stagnation? När det idag inte finns några attraktiva investeringar, söker det dominerande kapitalet sin profit genom hanteringen av Tredje världens skuld. Att finna en lösning på problemet står inte på dagordningen av den enkla orsaken att det inte är något kapitalintresse, menar en del kritiker (Amin,1997, 53).

U-ländernas medverkan kan bidra till en sänkning av lönerna i dagens rika ekonomier. Inte bara löner utan också skatter, miljökontroll och välfärd sänks för att länder anses bör bli mer ”konkurrenskraftiga”. Under dessa omständigheterna finns det en överhängande möjlighet att globaliseringen ökar orättvisorna och bristen på sammanhang på den globala arenan.

En del författare menar att just denna ”brist på mognad” hos de dominerande kapitalistiska länderna som Åslund på ett sätt representerar, i samband med de nationella ekonomiska systemens misslyckade utveckling jämfört med internationella institutioners gör att det objektivt är omöjligt att ha en universell valuta och en Världsbank. Amin menar att Valutan och Banken förutsätter att de politiska problemen först lösts, vilket inte är fallet (Amin,1997,39).

Vilken struktur kommer att vara den dominerande om en 20-30 år och hur kommer man då kunna se konsekvenserna av den förändring som globalisering och centraliseringen medfört? Det är nu svårt att svara på detta, men en effekt av detta som kanske kan bli den rådande väldigt snart är en viktig ny funktion bestående av en slagkraftig liten grupp människor som behandlar vidsträckt globala frågor. Det dominerande kapitalet kräver att den globaliserade ekonomiska styrningen prioriteras på bekostnad av nationalstatens funktioner. Således kommer dessa funktioner förmodligen att kontinuerligt minska. Vi måste dock veta mer om hur den världspolitiska utvecklingen kommer att ske på många olika plan. Frågor som om USA kommer att stärka eller tona ner sin hegemoniska roll eller hur finansierings- och produktionssystem kommer te sig är av väldig relevans.

2.2 Expertsystem

Forskare inom sociologin upprepar ofta angående människans identitetsbyggande i den moderna tiden att gamla traditioner och normer sakta har brutits ner med tiden. Föga förvånande kan man tycka eftersom modernitetens konsekvenser och förhållande till så kallad tradition är själva grundbulten hos många klassiska sociologer⁵. En naturlig konsekvens enligt den tyske sociologen Ziehe blir att val av arbete och familjebildning förlorar sin självklarhet och ifrågasätts. Denna process som Ziehe kallar den ”kulturella friställningen” har både fördelar, den öppnar upp för förändring, och nackdelar, den leder till osäkerhet och belastning (Ziehe,1992,ii). En rådvillhet som leder till behov av sådant som den traditionella familjen och samhället inte är vana att kunna ställa till förfogande.

Beroendet av experter – i alla dess former – har blivit ett nytt sätt att leva. De flesta medborgare, oavsett bakgrund och allmän status i dagens industriella samhällen, låter till exempel sina ekonomiska intressen tas tillvara av andra personer inom såväl sparande som investeringar. Man överlåter fullmakter till andra personer med en ”tillit” som förmodligen inte tillhör personen som sköter antagandena utan till myndigheterna och ”systemet” som håller det i schack. Tilliten stänger ute risktänkandet. Globala risker till exempel har blivit en så erkänd aspekt av moderna institutioner att ingen i sitt vardagliga

⁵ Ex: Marx, Weber, Durkheim.

liv längre ägnar någon större tanke åt hur potentiella globala katastrofer ska kunna undvikas (Giddens,1997,204). De flesta människor i det senmoderna samhället stänger riskerna ute ur sina liv och koncentrerar sig på privata ”överlevnadsstrategier” och suddar därmed ut de allvarliga riskscenarierna. De har gett upp hoppet om att den mer omfattande [globala] sociala miljön kan kontrolleras och drar sig i stället tillbaka till det rent personliga och ägnar sig åt psykisk och kroppslig självförbättring (Giddens,1997,204). Risken för att en global katastrof på något sätt kan inträffa skjuts bort av dels tilliten men alltså också av personlig tillfredsställelse på ett både psykiskt och fysiskt plan. Tilliten till de moderna institutionerna som anses sköta frågor kring människans *överlevnad* på ett globalt plan finns – frågan är kanske hur omfattande den hunnit bli.

Forskaren Christopher Lasch i ”*The Culture of Narcissism*” (1980) vill betona överlevnadsaspekten i en mer orolig och påträngande värld. Överlevnad är, enligt honom, det gemensamma huvudintresset för både individer i vardagslivet och för sociala nätverk som freds- och miljörörelser (Lasch, 1980,56). Dramatiseringen av de risker som mänskligheten i dag står inför är en nödvändig åtgärd, och en del av de sociala påtryckningar och rörelser som denna dramatisering varit med om att stimulera utgör vårt bästa hopp inför framtiden. Lasch menar nämligen att publiciteten kring överlevnadsaspekten har skapat en apatisk reaktion på den individuella nivån. En tydlig koppling kan här dras till vad Giddens förklarade som ”den moderna människans tillit till moderna institutioner”.

Det som inte varit relevant i denna fråga men dock ur ett större perspektiv kan om möjligt reda ut en del frågetecken för en del som kanske anser att föregående redogörelse av ett par teoretiker framfört en enbart kritisk hållning till moderna fenomen. Det finns forskare som till skillnad från Lasch menar att individer inte behöver vara helt passiva i förhållande till övermäktiga yttre sociala krafter och att det finns en vilseledande eller falsk syn på sambanden mellan handlingarnas mikronivå och de mer övergripande sociala påverkningarna (Giddens, 1999,208). Ett sådant synsätt kan anknytas till Giddens (positivistiska) teorier om att senmoderniteten och globaliseringen kan bilda ett globalt

kollektivt ”vi”. Det moderna sociala livet utarmar den individuella handlingen, men kan samtidigt skapa nya tillägnelsemöjligheter. En expansion av expertsystem erbjuder i många avseenden möjligheter för återtillägnelse som var otänkbara i traditionella kulturer (Giddens, 1999,209).

Avslutningsvis går det att påstå att meningarna är många och olika kring modernitets- och globaliseringseffekter. Samtidigt som utvecklingen enligt en del går åt polarisering och fragmentering av möjligheter, marknader och människor så menar andra att oavsett den accelererande centraliseringen av de internationella systemen kan dessa fungera som mer effektiva och förenade krafter. Världsbankens egenskaper i form av en mäktig internationell finansierande institution kan anses göra den till ett intressant föremål för nyss nämnda faktorer.

Fragmentering eller förening, vilken väg väljer Världsbanken?

3. Paradigmer

I alla sorter av verksamhet runt om i världen fungerar särskilt utvalda uppfattningar och synsätt, omedvetet eller medvetet som legitima riktlinjer i arbetets process. Det finns till exempel otaliga antal internationella organisationer som arbetar utifrån en eller flera grundläggande fundament som representerar ett särskilt synsätt och som samtidigt skiljer, i detta exempel, verksamheterna åt. Dessa fundament eller riktlinjer kan i denna kontext sammanfattas inom ett begrepp: *paradigmer*. Ordet *paradigm* blev under 1970- och 80-talen ett modeord som kom att användas i de mest skiftande sammanhang, även om det i grund och botten handlar om vetenskapsteori. Ordet är egentligen en grammatisk term och betyder "börjningsmönster", men det fick en högst speciell betydelse i den amerikanske vetenskapshistorikern Thomas Kuhns bok "*De vetenskapliga revolutionernas struktur*" från 1962 (Thurén, 1991,72).

Accepterade modeller eller mönster är enligt Thomas S Kuhn definitionen på ett paradigm (Kuhn,1979,31). För Fritjof Capra i Hazel Hendersons "*Paradigms in Progress*" (1991) är ett paradigm en konstellation av värderingar, begrepp och handlingar för en grupp som innehar en särskild vision eller synsätt på verkligheten (Henderson, 1991,1). Kuhn och Capra är eniga om att det är nödvändigt för ett paradigm att finna åhörare hos en grupp människor. En specifik individ kan ha en specifik världsåskådning men ett paradigm är en del av en *hel grupp* av människors syn (ibid). Vidare menar Kuhn att paradigmatänkandet kan användas på såväl heltäckande världsåskådningar som på högst begränsade vetenskapliga teorier (Thurén, 1991,73) Samhällsvetaren Sven Lindholm bidrar med en definition⁶ på ett paradigm som möjligen kan ge en mer nyanserad bild:

Ett paradigm är en uppsättning normer eller föreställningar som i ett visst forskarsamfund påverkar forskarnas uppfattning om vad man ska forska på och hur man ska göra det (Lindholm, 1979,56).

⁶ Lindholm uttrycktes vara starkt inspirerad av Kuhns resonemang (Lindholm,1979,56).

Genom att se ett paradigm som en uppsättning normer så tydliggörs deras kulturellt betingade karaktär, enligt Lindholm. Utifrån vad ser man det verkliga verkligt? eller vad är innanför och utanför medvetandet? Den normativa aspekten spelar enligt Lindholm en så stor roll att det inte kan försummas i definitionen (Lindholm, 1979,56).

Trots att definitionerna naturligtvis skiljer sig hos olika forskare går det bland de teorier som valts att här presenteras urskilja en röd tråd kring definitionen av begreppet och fenomenet ”paradigm”. Utifrån de nyss nämnda definitionerna av Kuhn och Capra kan man möjligtvis koppla ihop ett par aspekter: Kuhns syn på paradigm som ”accepterade modeller eller mönster” kan tolkas vara av ungefär samma karaktär som Capras ”konstellation av värderingar och handlingar...” eller ”uppsättning föreställningar”. Hazel Henderson bidrar med en definition utifrån en mer social kontext än de föregående forskarna i sin bok *”Paradigms in Progress”* (1991). Ett paradigm är enligt henne något som kan visa upp en ny syn på verkligheten och som tillåter oss att tänka över vår situation, upplösa och återuppta gamla problem och hitta nya stigar i utvecklingen (Henderson,1991,1). Henderson har inte bara för avsikt att ge paradigmets en mer social förankring utan vill också utveckla vad ett paradigm har för betydelse. Med hjälp av paradigmets kan vi enligt Henderson bland annat se vad vi gjort för tidigare misstag och således försöka undvika dessa i framtiden (ibid). Enligt Kuhn kan man efter ett accepterande av ett paradigm få nya betydelsefulla infallsvinklar. I frånvaron av ett paradigm eller en paradigmkandidat kan nämligen alla de fakta som möjligen är relevanta för utvecklingen av en vetenskap förefalla lika väsentliga. Utifrån ett paradigm kan man tydligare se orsaker där man vanligen sett effekter (Kuhn, 1979,133).

3.1 Konstruktion och skiften

Ett upptagande av ett paradigm är ett tecken på mognad i den vetenskapliga utvecklingen den inträtt (Kuhn, 1979,23). Men för att bli accepterat som ett paradigm måste en teori förefalla bättre än andra aktuella teorier, utan att behöva förklara alla de fakta den kan ställas inför och i realiteten gör den aldrig det (Kuhn, 1979,27). Kuhn tillägger att de existerande reglernas misslyckande är början till sökandet efter nya men att lyckas väl

innebär aldrig för en vetenskaplig teori att lyckas fullständigt (Kuhn, 1979,63). Det kan finnas en svårighet för ett paradigm att besvara och vägleda till fullo i en utkristalliserad vetenskap. Capras beskrivning av ett paradigm som en *konstellation* av olika värderingar som bildar visioner och synsätt bekräftar detta till en viss mån. Kuhn menar liknande att det gemensamma paradigmet för en forskning uppkommer oftast främst efter flera olika forskares resultat och problemställningar.

Resultatet av en kontinuerlig dialog mellan vetenskapens teori och verkligheten leder forskare till att överge eller återuppta ett nytt paradigm. Begynnelsen till ett paradigmskifte inträffar först då ett väsentligt problem trots flera försök inte kunnat lösas och därigenom gett upphov till en kris (Kuhn,1979,120). Beslutet att överge ett paradigm innebär nämligen alltid att samtidigt acceptera ett annat, enligt Kuhn (Ibid,25).

Det finns inga exakta svar på frågor om eller hur väl en teori överensstämmer med fakta. Men frågor som mycket påminner om dessa kan ställas när teorier övervägs kollektivt eller parvis. Frågan om vilken av två existerande och tävlande teorier som *bäst* stämmer med fakta är i hög grad meningsfull. (Kuhn, 1962,122) Kuhn ställer frågan när en teori är mogen att fungera som ett gemensamt paradigm. Tyvärr är det väl svårt att även i efterhand ge ett rättfärdigt svar på en sådan fråga eftersom ett av de två tävlande teorierna förblir oprövat i verkligheten. Tolkningar av vad som bäst stämmer överens med (den tolkade) verkligheten kan dessutom vara problematiska att ha att göra med då man kan fråga sig vad dessa tolkningar utgår ifrån samt i vilken mån hänsyn tas till andra vetenskapliga områden och verk. Sven Lindholm ställer bland annat detta mot sin spets i sin bok "*Vetenskap, verklighet och paradigm*" (1979). Är en teori enbart en återspeglning av verkligheten eller hjälper den också till att bygga upp den? Vilken värld är den verkliga? (Lindholm, 1979,26)

Dessa eller liknande frågor bör tas upp när så grundläggande och viktiga fenomen diskuteras i samband med paradigmbegreppet. Lindholm menar att forskare väl kan välja olika i samma konkreta situation, på grund av bland annat skilda värderingar (ibid). Viktiga aspekter⁷ inom vetenskapsteori kan bedömas olika av forskare, men enligt Kuhn kan dessa eventuella bedömningar ske utan att det går emot någon regel eller paradigmet

⁷ Såsom enkelhet, noggrannhet och omfång (Lindholm, 1979,37-41).

generellt. Kritiken⁸ mot Kuhns paradigmbegrepp har nämligen delvis bestått av att där anses finnas en självmotsägelse i Kuhns resonemang huruvida *en verklighet* eller *en sanning* är enrådig alltmedan forskare kan göra olika val i och tolkningar av densamma.

Kuhn menar på att vetenskapliga revolutioner i form av paradigmskiften leder till förluster såväl som till vinster och forskarna är speciellt blinda för de förra (Kuhn,1979,137). Lindholm presenterar ett exempel på detta genom att visa på att med ett paradigm får man också ett kriterium för att välja problem. Andra problem än de som inte kan antas ha en lösning, mot bakgrunden av det rådande paradigmet, förkastas (Lindholm, 1979,27). Det verkar som att ett paradigmskifte medför avslöjanden av vilka problem som är *legitima* att ta itu med samt vilka lösningar det går att anförtro sig åt. Paradigmskifte ger alltså forskaren enligt Lindholm nya infallsvinklar i dennes arbete på både gott och ont. Men kan ett paradigmskifte verkligen förskjuta en agenda så pass att frågor som tidigare varit aktuella inte längre ägnas någon uppmärksamhet? Enligt Lindholm kan paradigmer vara helt eller delvis omedvetna för dem som påverkas av dem. Aktörer eller forskare ifrågasätter alltför sällan vad som gör ett problemval eller en lösning legitim. Mot bakgrund av Kuhns klassiska refererade verk, "*De vetenskapliga revolutionernas struktur*" (1979) efterlyser Lindholm något som han menar länge saknats, nämligen en "snabbare dialektik". Omedvetenheten går hand i hand med oviljan till diskussion kring paradigmer och detta gör oåtkomligheten än större för människor utanför samfunden (Lindholm, 1979,52).

En medförande problematik med ett antaget paradigm kan vara att det avskiljer och filtrerar inom forskningsfältet. De forskare som klamrar sig fast vid en eller annan av de gamla teorierna betraktas helt enkelt inte längre som medlemmar i forskningsgemenskapen, som sedan nonchalerar deras arbeten. De som inte kan eller vill anpassa sitt arbete till det nya paradigmet arbetsfält får alltså fortsätta ensamma eller helt enkelt ansluta sig till en ny grupp (Lindholm, 1979,28).

⁸ Se (Ford, 1975,aa), (Lindholm, 1978,aa) eller (Lindholm, 1979,34).

4. Organisationer och stater

Det finns i dagligt tal en tendens att dela in världen i en privat och en offentlig sektor, där privata enheter kallas företag medan offentliga enheter ofta kallas "institutioner", "förvaltningsorgan" eller nåt liknande. Av både praktiska och teoretiska skäl⁹ kan det vara fördelaktigt att i denna uppsats kartlägga hur de två nämnda sektorerna i form av internationella organisationer påverkar staters form och agerande. Många av de internationella organisationerna är idag strukturerade i form av transnationella nätverk. Hur dessa interagerar med varandra mot bakgrunden av sina mål kommer också att redogöras för i detta kapitel.

4.1 En normativ intressestyrning

Enligt Connie L. McNeely i boken "*The Globalization Reader*" (2000) är definitionen av en stat fundamental för strukturen i det internationella systemet (Boli & Lechner, 2000,196-202). Staterna är nämligen de främsta aktörerna på inom denna. Martha Finnemore hävdar i sin bok "*National Interest in International Society*" (1996) att det handlar om att se på vad som föranleder en stats agerande. För att lösa svårigheter kring definitionen av en stat måste man noggrant studera den internationella strukturen som stater verkar inom (Finnemore, 1996,förord). McNeely och Finnemore är båda överens om att de internationella organisationerna spelar en viktig roll i definitionen av en stat. Dessa kännetecknar inte bara, utan också definierar och upprätthåller de faktorer som stater utgår ifrån i sitt agerande (Boli & Lechner, 2000,196-202). Enligt Finnemore är det internationellt uppbyggda normer och värderingar som främst påverkar staters agerande. Staters olika syften och intressen i en internationell kontext utvecklas med förändringen av värderingar och normer. Exempelvis kan "nya" värderingar och normer i internationella organisationer i form av kanske nya insikter inom ett ämne, förändra hela den globala diskursen och tillvägagångssättet inom just det ämnet (Finnemore, 1996,89-92).

⁹ För att dels ge läsaren möjlighet att bättre förstå händelseförlopp eller termer senare i texten dels för att redogöra för de olika tankar som finns kring stater och vad påverkar dess agerande.

Statlighet är enligt McNeely en fråga om medlemskap i internationella organisationer. Dessa organisationer representerar inte bara symboliskt, reglerna för världspolitiken där stater är ständigt medlemmar, utan de spelar också en viktig roll i utvecklingen och implementeringen av en internationell laglig form och innehåll (Boli & Lechner, 2000,196-202). Internationella organisationer är de främsta instrumenten i det globala politiska systemet och genom ett medlemskap sker också ett formellt stat -erkännande (Boli & Lechner, 2000,196-202). Med hjälp av kulturella och ideologiska frågeställningar kring staten, går det att använda globala institutionaliserande perspektiv för att bättre se kopplingar och göra analyser i det politiska systemet mellan stater. Det kan fungera som en bas för normativa tillvägagångssätt och synsätt på den moderna staten, menar McNeely (Boli & Lechner, 2000,196-202).

Finnemores och McNeelys angreppssätt att studera värderingar i den internationella strukturen främst från internationella organisationer går emot det traditionella sättet att analysera staters agerande. Finnemore hävdar att man oftast utgått från staterna i analyser av dess arbete för att sen se hur de har kollaborerat med internationella institutioner i alla dess former¹⁰. Staters egentliga syfte med sitt agerande har betraktats som något oproblemiskt och bestämt. Finnemore menar istället att internationella institutioner har inte bara kapacitet att motsätta sig och begränsa staters internationella agerande utan kan i själva verket *styra* staters intressen och därmed också deras förfarande (Finnemore, 1996,7-11). Många uppfattningar kring internationella relationer är enligt Finnemore alltför koncentrerade på staterna och dess makt. Finnemore hävdar att den internationella atmosfären är komplicerad och styrd av en struktur där internationella organisationer har en sorts lärande roll gentemot staterna (Finnemore, 1996,11). McNeely hävdar liknande att dagens globala politik innehåller definitioner och kriterier för hur en stat ska se ut och agera som är reflekterade och stödda av internationella organisationers diskurs och praktik (Boli & Lechner, 2000,196-202).

¹⁰ Såsom internationella organisationer, internationella avtal och multinationella samfund.

4.2 Transnationella nätverk

Transnationella nätverk är enligt författarna M Keck och K Sikkink i boken *Activists Beyond Borders* (1998) nätverk av människor som med gemensamma mål, värderingar och normer centraliserat kämpar för någonting (Keck & Sikkink, 1998,31). Organisationsforskaren Walter Powell kallar de transnationella nätverken för ett sorts tredje hjul i en ekonomisk organisation, distinkt skilda från marknad och hierarki. Nätverken är speciellt utformade för situationer där det finns ett behov av effektivitet och pålitlig information. De är organiserade för att få fram syften, idéer och normer och de står för människor, visioner och planer (Keck & Sikkink, 1998,8). Stora aktörer inom transnationella nätverk är: 1) internationella och nationella icke-statliga organisationer 2) lokala sociala rörelser 3) stiftelser 3) media och 4) kyrkor och fackföreningar (Keck & Sikkink, 1998,9). Keck och Sikkink menar att transnationella nätverk kan vara huvudproducenterna av sociala och kulturella normer i syfte av att stödja olika sorters processer. Genom att bygga broar mellan andra samhällen och aktörer samt organisationer och stater, ökar de möjligheten för dialog och utbyten. I likhet med Finnemore anser Keck och Sikkink att de transnationella nätverken kan genom sitt arbete klart förändra staters agerande (Keck & Sikkink, 1998,19).

Keck och Sikkink menar att nätverken oftast spelar en mycket viktig och nästan avgörande roll i politiska debatter på både den regionala och internationella nivån. De tillger debatterna nya idéer, normer och diskurser samt fungerar som informationskällor (Keck & Sikkink, 1998,10). Keck och Sikkink definition av en "norm" är:

...den som beskriver kollektivets förväntningar på det korrekta uppträdandet av aktörer med en given identitet (Keck & Sikkink, 1998,3)

Gemensamma normer är essentiella ur kulturella och sociala aspekter för integration på den regionala och den internationella nivån, enligt Keck och Sikkink. De transnationella nätverken har som sitt högsta mål att med hjälp av normer och värderingar primärt förändra de internationella aktörernas diskursiva position och sekundärt deras ställningstaganden (Keck & Sikkink, 1998,34).

I överensstämmelse med Finnemores resonemang tillägger Keck och Sikkink att stater är på något sätt involverade i olika sorts internationella relationer som bildar deras världsuppfattning. Stater är *socialiserade* att bestämma och att vilja förutbestämda saker av det internationella samhället (av andra länder) (Keck & Sikkink, 1998,36). Detta påstående kan om möjligt kopplas till texten om expertsystem i kapitel 2.2.

Författarna redogör också kring vilka frågor som oftast bidrar till transnationella nätverks deltagande. Dessa är 1) när kommunikationskanalerna mellan nationella grupper och deras regering upphört att fungera på ett sådant sätt att ett problem inte går att lösa 2) när aktivister anser att nätverken aktivt kan framföra deras uppgift eller åsikt i deras syfte samt 3) under internationella konferenser och andra former av internationella sammanträffar där internationella nätverk kan synas och förstärka sina ställningar (Keck & Sikkink, 1998,12).

Ofta när regeringar ignorerar de mänskliga rättigheterna och hotar en grupp i landet blir de internationella nätverken den sista utvägen för dessa människor. De som agerar inom ett nätverk försöker i själva verket hela tiden ta fram frågor till den allmänna agendan. Finns det inga, händer det ofta att gamla problem aktualiseras i nya former (Keck & Sikkink, 1998,12).

När transnationella nätverk deltar i frågor runt om i världen präglas dess arbete utifrån dessa mål:

- Att skapa frågeställningar kring olika faktorer.
- Att påverka de diskursiva ställningstaganden hos stater och organisationer.
- Att påverka de institutionella tillvägagångssätten.
- Att försöka att förändra åsikter och riktlinjer utifrån egna värderingar och normer hos stater, organisationer och privata aktörer.
- Att påverka en stats uppträdande.

De transnationella nätverkens tillvägagångssätt för att tillämpa detta arbete är bland annat att tillkalla större aktörers handling genom att påvisa ett intresse eller åsikt som normalt går emot dessa aktörers riktlinjer. Detta kallas *pålitlighets* politik. Andra väl använda metoder, *symbolisk* respektive *inflytande* politik handlar om att ta till symboler, aktioner eller berättelser för att förklara och utreda en situation medan inflytande politiken går ut

på att försöka implicera de stora aktörernas betydelse i ett fall för att förändra en situation (Keck & Sikkink,1998,25).

Keck och Sikkink hävdar att globaliseringen försvagar de internationella nätverken och organisationerna. Bland annat billigare transportpriser och högteknologiska lösningar inom kommunikation har bidragit till en minskning av möjligheterna för nätverken under de senaste årtiondena. Detta beror enligt Keck och Sikkink på att individer i organisationer kan mer och mer se dom själva som representanter av sin egna åsikter istället av en eventuell organisations (Keck & Sikkink, 1998,31).

5. Internationell ekonomisk utveckling- praktik och teori

The existence of any "closed" societies is hardly possible today. That is why we need a radical revision of views on the sum total of the problems of international corporation as most essential component of universal security. The world economy is becoming a single organism, outside which no state can develop normally, regardless of the social system it might belong to or the economic level it has reached.... (www2.netexplora.com) Delar ur Mikhail Gorbatsjovs tal¹¹ i FN, 881207.

Syftet med detta kapitel är att ge en översikt över den internationella makroekonomiska förloppet under 1900-talets andra hälft i form av ett avsnitt över agerandet i praktiken under denna tid samt en efterföljande framställning av de makroteorier och enskilda teoretiker som anses vara de mest lämpade för att placera denna utveckling i en ekonomisk diskussion. Diskussionen ges plats efter makroteorierna för att avsluta med redogörelse av de enskilda forskarna: W .W Rostows, A Sens och M Friedmans teorier.

5.1 Ekonomin i praktiken

Frågan huruvida stater ska behandla och uppträda i den alltmer integrerade världen har enligt en del forskare¹² ökat i sin betydelse. De internationella ekonomiska förbindelserna har under de fem senaste decennierna blivit mer komplexa och omfattande än under någon annan period (Kenwood & Lougheed, 1992,297). Hur har detta kommit till uttryck? Forskaren Dani Rodrik i *"The Globalization Reader"* (2000) menar att den ekonomiska globaliseringen har underminerat staters kapacitet. Ett av de främsta problemen idag är enligt Rodrik att företag i i-länder kan flytta sin verksamhet till länder där kostnaderna är lägre och fackförbunden svagare. Den ökade mobiliteten hos företag i form av en sådan utveckling reducerar de drabbade ländernas inkomster och medför svårigheter att upprätthålla välfärden. Rodrik efterlyser en *balans* där stater reglerar handeln så att det blir jämvikt mellan öppenheten och det sociala ansvaret (Boli &

¹¹ Vid talet tillkännagav dessutom Gorbatsjov att Sovjetunionen tänkte banta sitt försvar med en halv miljon man och dra tillbaka trupper från Östeuropa och gränsen mot Kina. I Östeuropa skulle också vapenarsenalen kraftigt minskas (FOCUS 2000).

¹² Ex. Boli & Lechner (för ref. se källförteckning).

Lechner, 2000,aa). Balansen som Rodrik efterlyser verkar vara i linje med den blandekonomi som många länder började att använda sig av efter 1930-talets depression¹³. Det innebar bland annat att staten tog full kontroll utan att för den delen bortse från marknadens intresse och behov. Genom att kontrollera de viktigaste elementen i ekonomin, de så kallade "The commanding heights" skulle ekonomin inte kunna gå bortom kontroll. I många av de länder som använde sig av blandekonomi blomstrade tillväxten i flera årtionden (Boli & Lechner, 2000,aa). Genom att bland annat skapa ett internationellt ekonomiskt system inom vilket enskilda länder kunde bibehålla självständighet utan att äventyra andra länders välfärd behövde regeringarna inte oroa sig från hot utifrån. Generellt sett var länder väldigt angelägna om att eliminera de svagheter den internationella ekonomin hade såsom hinder för världshandeln (Kenwood & Lougheed, 1992,362). Detta samarbete som bland annat resulterade i Bretton Woods (kap 6.2) var en av de många faktorer som gav framgångsrika resultat inom många i-länders ekonomi. En internationell handel var en betydande orsak till ökad tillväxt men det bör nämnas att för utvecklingsländerna gav konsekvenserna av en ökad internationell handel fler nackdelar än fördelar efter 1950. Den relativa förskjutningen i efterfrågan från livsmedel och råmaterial mot kapitalvaror ändrade nämligen handelns riktning till förmån för handeln mellan industriländerna men till förmån för utvecklingsländerna (Kenwood & Lougheed, 1992,335).

Vid början av 1950-talet inleddes en över tjugo år lång period av oavbruten ekonomisk tillväxt för världens industriländer. De uppnådde en genomsnittlig tillväxt på 4,9 procent från 1950 till 1970 och mer än 5 procent fram till 1973. Detta kan jämföras med tillväxten från 1973 till 1979 då det endast var ett fåtal länder¹⁴ som hade en tillväxt på 3 procent eller mer. (Kenwood & Lougheed, 1992,337). Den oavbrutna ekonomiska tillväxten berodde till stor del på en kontinuerlig produktionsökning per arbetare. Beräkningar tyder på att bruttonationalprodukten per arbetare under denna period ökade

¹³ Den omfattande ekonomiska krisen startade 1929 orsakad av vad en del av forskarkåren ansåg främst bero på USA:s minskning av kapitalexport samt varuimport. Detta belastade den internationella ekonomin eftertryckligt. Andra forskare menar att depressionen hade sin orsak i det plötsliga avbrottet 1929 av den snabba och monetära tillväxten. Detta händelseförlopp skapade en kollaps på såväl börsen som inom produktionen, något som ytterligare förvärrade situationen (Kenwood & Lougheed, 1992,259-261).

med 3,9 procent per år i Europas industriländer, Japan och i Förenta staterna. En annan framträdande orsak var enligt nationalekonomerna Kenwood och Lougheed i *”Den internationell ekonomins tillväxt 1820 – 1990”* (1992) de gradvisa tullreduktionerna och de fortsatta avskaffandet¹⁵ av andra sorters begränsande handelshinder (Kenwood & Lougheed, 1992,340).

Vid början av 1970 –talet var syftet med den ekonomiska modellen enligt många utarbetat och inte längre lika aktuellt. Det fanns ett utbrett missnöje över hur ekonomin sköttes och gav för konsekvenser. Staternas begränsade förmåga började att uppenbara sig när länder kom i ekonomiska nergångar. Ekonomin krävde centraliserad kontroll, och detta byggde på att det hela tiden existerade ett hållbart förtroende bland befolkningen för politikerna (Boli & Lechner, 2000,aa). Enligt författarna Yergin & Stanislaw utmynnade statens passivitet och oförmåga i en del länder i omfattande protester och debatter kring det ekonomiska styret. Resurserna ansågs lämpligast komma från staten och dess byråkratiska system istället från elementära aktörer på marknaden med kapacitet att sköta det på ett mer effektivt sätt (Boli & Lechner, 2000,aa). Men var staternas försiktighet obefogad? Ingen hade förmodligen glömt 1930-talets ekonomiska katastrof.

Vid denna tid var inflation det allvarligaste tecknet på kommande ekonomisk kollaps. Under hela 1960-talet var gränsen nästan nådd för många av de länder som använde sig av blandekonomi men inget land drabbades särskilt hårt trots allt. Man ansåg bland annat att låg arbetslöshet och låg ränta skulle hålla hotet om inflation nere (Boli & Lechner, 2000,aa) så inflationsrisken godtogs som något nödvändigt ont i en oundviklig konflikt mellan full sysselsättning och prisstabilitet (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,111). Detta visade sig dock vara ett misstag: i många länder kunde man hålla inflationen nere men det gick inte att undvika dess förödande konsekvenser på ekonomin. Med oljekrisen 1973-74 ökade arbetslösheten och likaså det ihållande inflationstrycket i en katastrofal spiral av stagflation¹⁶ i många länders ekonomier.

¹⁴ Norge (4,9%), Kanada (4,3%), Japan (3,6%).

¹⁵ I synnerhet i Europa.

¹⁶ En allmän tillväxt kris med både ökande arbetslöshet och stigande inflationstakt (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,111).

Hur kunde detta hända? Enligt författarna Boli och Lechner kan man konstatera att staternas kunskap om marknadskrafterna var ringa och på många sätt avgörande. Mot bakgrund av det ökade ekonomiska oberoendet sedan 1950 -talet påverkades de flesta länder ogynnsamt av nedgången i industrivärlden 1974 och de relativt dåliga ekonomiska resultaten under tiden därefter. För första gången på många år fick de drabbade länderna tänka om i sitt ekonomiska agerande, främst kanske kring den ”nödvändiga” kontrollen av marknaden (Boli & Lechner, 2000,aa). En om möjligt viktig aspekt i denna utveckling är en tanken om ”rationella förväntningar” som presenterades av keynesianismen i ett tidigt skede men som åter togs upp och vann popularitet under 1980-talet. Den innebär att staternas agerande och beslut kan genomföras utan en närmare tanke på medborgarnas rationella förväntningar. Om ett styre återupprepar ett antal gånger till exempel försöker åtgärda budgetunderskottet, så kommer människorna med all sannolikhet omedelbart att revidera sina framtidsplaner och neutralisera verkningarna av dessa åtgärder (Pålsson-Syll, 1998,353). Med OECD¹⁷:s så kallade Heller -rapport 1968 framgick det en kritik av att potentialen av många länders finanspolitik från 1950 till rapportens publicering, inte hade utnyttjats till fullo samt att dess effektivitet väl kunde förbättras genom bland annat effektivare beslutsprocess (ESO, 1999,138).

Vidare präglades åren efter 1973 i många i-länder av försämrade ekonomiska förhållanden. Bristande statliga inkomster, brist på billigt investeringskapital och underskott i statsbudgeten påverkade ekonomierna kraftigt negativt (Kenwood & Loughheed, 1992,341).

5.2 Ekonomin i teorin - neoklassicism

Under 1870 - talet publicerades en rad arbeten inom den ekonomiska teorin som alla präglades av den gemensamma tanken att en varas värde och pris kunde bestämmas utifrån konsumentens marginalnytta av varan (Pålsson-Syll, 1998,228). De klassiska nationalekonomerna hade främst analyserat ekonomin från ett *makroperspektiv*. Neoklassikerna introducerade istället ett *mikroperspektiv*, där man utifrån analyser av

enskilda individers, företags och konsumenters handlingar och preferenser försökte förstå vad som skedde i samhällsekonomin i stort. En av alla de forskare som arbetade utifrån denna tanke och analys var den engelska ekonomen Alfred Marshall. Enligt honom var det individen och dess vardagliga gärning som utgjorde nationalekonomins viktigaste uppgift (Pålsson-Syll, 1998,198). I likhet med många andra neoklassiska teoretiker försökte Marshall att utifrån *ett antagande* om rationella och egenintresserade individers och företags strävan att maximera behovstillfredsställelse och nettoinkomster, skapa en sammanhängande ekonomisk teori (Ibid, 200). Denna "the economic man" -konstruktion beskrev inte hela människan i all sin komplexitet men den ansågs ligga som en bra grund för en analys av människans enskilda och samlade ekonomiska beteende (Ibid). För att förstå ekonomin var man enligt Marshall, tvungen att genomföra teoretiska experiment. Detta innebar främst att man hypotetiskt förändrar en variabel under antagande av att allt annat är lika. Marshalls tillvägagångssätt har ansetts vara realistiskt eftersom det utgår ifrån en generell *kalkyl* av människors och företags handlingsmönster. De neoklassiska ekonomerna började följa naturvetarnas metoder snarare än humanisternas (Sandelin,Trautwein,Wundrak, 1998,83). Någon som också använde sig av experiment och beräkningar var nationalekonomen Stanley Jevons. I sitt verk "*The Theory of Practical Economy*" (1879) understryker han att:

Det är helt klart att om nationalekonomin överhuvudtaget ska kunna vara en vetenskap så måste den vara en matematisk vetenskap. [...] Det tycks mig som om vår vetenskap måste vara matematisk helt enkelt därför att den handlar om kvantiteter (Pålsson-Syll, 1998,192).

Syftet med ekonomisk teori var enligt Jevons att "utforska egenintressets och nyttans mekanik". Människans mål var enligt honom att maximera nettosumman av lust och olust, och att bestämma hur det går till var nationalekonomins centrala problemställning (Pålsson-Syll, 1998,192). För att skatta upplevelsen av lust och olust var man tvungen att se på människans handlingar. Hennes beslut visar således på vilka handlingar hon bedömer som lämpligast utifrån denna lustprincip (Pålsson-Syll, 1998,192). Vidare ansåg Jevons att arbetets värde måste bestämmas av produktens värde, inte produktens värde av arbetets. Med andra ord: ett redan nedlagt arbete har inget inflytande på det kommande

¹⁷ Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling.

värdet på någon vara, det är borta och förlorat för alltid (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,94-95).

För Marshall och många andra neoklassiker var den viktigaste frågan i den samhälls ekonomiska analysen de avgörande faktorerna i *prisnivån* (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,83). Marshall intresserade sig särskilt för individer och företags behov av likvida medel. Marshall antog helt enkelt att behovet av kontanter styrdes av institutionella faktorer och därför kunde behandlas som en konstant (Pålsson-Syll, 1998, 204). Konjunkturrella vågrörelser förklarades vara psykologisk till sin natur. Ekonomins aktörer styrs enligt neoklassikerna av ett slags flockbeteende där optimism och pessimism ständigt avlöser varandra. Marknadsmekanismerna förebygger vågrörelserna från att ge upphov till kriser – utan behov av statens intervention – genom att återskapa jämvikt och full sysselsättning i ekonomin (Pålsson-Syll, 1998,204). Marshall insåg att en oreglerad marknadsekonomi kunde få vissa negativa ekonomiska och sociala följder men trots detta var marknaden det fundamentala verktyget enligt honom, med sin förmåga att skapa välfärd (Pålsson-Syll, 1998,206). Man har i neoklassiska modeller således oftast utgått från någon av de två extrema marknadsformerna fullständig konkurrens eller monopol, särskilt den förstnämnda (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,83).

Efter genombrottet för den neoklassiska teorin med bland annat här nämnda Jevons och Marshall kom en period av utvidgning av den nya teorin. Principer och tankar kom att försökas appliceras på fler områden än jordbruket som klassikerna främst inriktat sig på. Trots utvecklingen av neoklassicismen föreföll den handfallen och tom på lösningar inför 1930-talets ekonomiska kris. Den neoklassiska teorin byggde på antagandet att ekonomin normalt befann sig i jämvikt med full sysselsättning (Pålsson-Syll, 1998,317). Under 1930 –talet klarade tyvärr inte denna teori stämma överens med verkligheten. Konjunkturuppfattningen hos neoklassikerna, redogjord för tidigare utifrån Marshall, byggde på att det fanns stabiliseringsmekanismer på marknaden som kunde klara av att förebygga eventuella kriser. Dessa mekanismer lyste under 1930-talet med sin frånvaro och kapitalismen hade hamnat i en djup och långvarig kris.

5.2.1 Ekonomin i teorin- keynesianismen

När John Maynard Keynes verk *"General Theory"* publicerades 1936 förändrade det den internationella ekonomiska debatten. Verket skapade nya förutsättningar för en makroteoretisk diskussion som tidigare inte funnits. De främsta anledningarna till detta var faktumet att ingen hade någonsin lyckats bidra med ett sådant genomarbetat teoretiskt fundament till statens möjligheter att via makroekonomiska åtgärder skapa full sysselsättning i ekonomin. Med sin skrift ställde sig Keynes i princip för fri konkurrens och ett liberalt marknadssystem, men han underströk samtidigt behovet av omfattande statliga interventioner för att påverka och stabilisera ekonomin. Keynes delade inte den neoklassiska uppfattningen att den enda vägen till minskad arbetslöshet låg i sänkta löner, arbetslöshetsstöd och statsutgifter (Pålsson-Syll, 1998,317).

Keynesianismen proklamerade en kontrollerande roll åt staten. En sorts ny funktion för staten hade härmed bildats enligt författaren Keith Griffin i *"Alternative strategies for Economic Development"* (1999), där en statsintervenerande politik medförde stort ansvar för staten i dess arbete mot lågkonjunktur och kriser. Politiken medförde också att en del stater tog större ansvar för investeringar och tillväxt genom marknaden och följden av sådana statliga tillgripanden blev i en del länder *blandekonomin* (Griffin,1999,38).

Till skillnad från den neoklassiska inställningen till konjunkturella förändringar byggd på tillit menade Keynes att man var tvungen att bekämpa konjunkturnedgångar på ett tidigt stadium. Keynes ansåg att lågkonjunkturer utnyttjade allvarligt tillgångarna i samhället och att det kunde vara väldigt farligt att agera för sent (Pålsson-Syll, 1998,318). Enligt keynesianismen betraktas de makroekonomiska obalanserna som orsakade av efterfrågestörningar, det vill säga av fluktuationer i investeringsvolymen i den privata sektorn. Störningarna och obalanserna bör motverkas med en, *kontracyklisk*, efterfrågepolitik. Konjunkturen kan alltså enligt keynesianismen styras med hjälp av "aktiv" finans- och penningpolitik. Genom att efterfrågan hålls på en jämn och hög nivå kan full sysselsättning och hög tillväxt uppnås (ESO, 1999,132).

Medan neoklassikerna, såsom Marshall ansåg att människor höll sig med likvida medel för att de styrdes av institutionella faktorer menade Keynes att de flesta människor har ett

motiv att hålla sig med en viss betalningsberedskap. Människor sparar först när de har inkomster som är stora nog för att täcka deras konsumtionsbehov. Enligt keynesianismen är pengar inte bara bytesmedel utan också värdebevarare (Pålsson-Syll, 1998,320).

Keynes ansåg att det inte var produktionskapaciteten och arbetsutbudet som bestämmer produktionens och sysselsättningens nivå utan den *effektiva efterfrågans* princip. Delar av den keynesianska skolan betonar den inbyggda instabiliteten i monetära marknadsekonomier som påverkar likviditetspreferensen och kapitalets gränseffektivitet på så sätt att kronisk arbetslöshet uppstår om inte staten ingriper (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,124).

5.3 Diskussion och kompletterande teorier

En del tankar och idéer angående ekonomisk teori och utveckling har i detta kapitel tyvärr uteslutits på grund av de begränsningar som är tvungna att göras. Relevanta drag hos den neoklassiska samt den keynesianska ekonomiska skolan som är passande att här studeras har kortfattat framförts, men för att ytterligare nyansera den ekonomiska teoretiska diskussionen kommer tre teoretiker att presenteras. Det kommer att ske i de följande kapitel 5.3.2 – 5.3.4 tillsammans med en sammanfattning av de väsentliga skillnader som föreligger mellan de två redogjorda teorierna.

De forskare som valts har urskiljts vara de mest lämpliga att applicera på de eventuellt blivande frågeställningar som paradigmskiftesstudien kommer att ge.

5.3.1 Keynesianismen och neoklassicismens tankar och kritik

Under depressionen och massarbetslöshetens 1930-tal då många av neoklassikerna föreslagit lönesänkningar och restriktiv penningpolitik fick många av keynesianismens tankar genomslagskraft. För att trygga sysselsättningen förespråkade de en aktiv stabiliseringspolitik samtidigt som de förkastade många av grundläggande neoklassiska teorierna¹⁸ (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,111). Keynesianismens framgångar

¹⁸ Såsom kvantitetsteorin och neutralitetshypotesen (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,111).

började dock först under efterkrigstidens långa högkonjunktur. Ekonomerna kom att mer och mer betrakta sig själva som samhällsingenjörer med diverse nytolkningar (av gamla teorier) kapacitet att motverka kriser och främja tillväxten genom statlig efterstyrning. I praktiken transformerades dock den keynesianska stabiliseringspolitiken till en expansiv finanspolitik och med en sådan penningpolitik växte inflationsrisken (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,111). Som det går att tolka i slutet av kapitel 5.1 ifrågasattes keynesianismens etablerade lärdomar kraftigt vid början av 1970 –talet.

Kritiken mot Keynesianismen kan delas upp i tre nivåer: 1) kritik som specifikt riktade sig mot en del aspekter i det politiska och ekonomiska systemet; 2) mer generell kritik av hur det hela ekonomiska systemet fungerade och så fanns det 3) kritik av hur statens roll fritt fick utvecklas.

Den kritik som riktade sig mot en del aspekter i det politiska systemet bestod kanske främst av teorin att den keynesianska välfärdspolitiken med bidrag och förmåner reducerade medborgarnas lust till att söka arbete. För att lösa problemet med arbetslösheten i dessa fall ansåg kritikerna att man var tvungen att minska både antalet bidrag och storleken på bidragen (Griffin,1998,38). Under liknande omständigheter uppstod en motsättning när den neoklassiska ekonomen Robert Solow 1956 presenterade en ekonomisk modell som byggde på bland annat¹⁹ förutsättningarna att en viss andel av nationalprodukten sparades och att arbetskraften växte oberoende av andra faktorer. Keynesianismen ansåg att denna modell gav kapitalbildningen för stor uppmärksamhet jämfört med institutionella faktorer (Sandelin, Trautwein, Wundrak, 1998,103).

Den andra i ordningen, mer generella kritiken av hur den ekonomiska politiken fungerade kom främst från monetarismen²⁰ och nyliberalismen. Dess anhängare med Milton Friedman i spetsen ansåg att statliga företag i en blandekonomi tenderade att bli ineffektiva eftersom de inte fick ta del av marknadens prövningar. Konsekvensen blev då

¹⁹ I annan form skulle till exempel tekniska framsteg ske oberoende av några som helst andra faktorer än de rent tekniska och ekonomiska.

²⁰ Monetarismen har vuxit fram ur den av Milton Friedman ledda Chicagoskolan. Enligt monetarismen är variationer i penningmängden den faktor som förklarar konjunktur och inflation. En penningmängdsökning kan resultera i tilltagande ekonomisk aktivitet, men växer produktionen relativt mindre än penningmängden uppstår inflation (Pålsson-Syll,1998,346-351).

höga kostnader som höjde priserna för konsumenterna och en ekonomisk förlust täckt av skatteintäkter (Griffin,1998,38). Man bör kanske i denna diskussion komma ihåg att många stora verksamheter i den privata sektorn, såsom järnvägar och kolgruvor har stater runt om i världen varit tvungna att ta över inför hotet om nedläggning. Griffin tar upp nationaliseringen av stålindustrin som exempel som genomfördes bland annat för att skära ner på kostnaderna och för att mer effektivt kunna konkurrera på den internationella marknaden (Griffin,1998,39). Mot bakgrund av den kritik angående lönsamheten hos statliga ”marknadsimmuna” företag kan man fråga sig om till exempel järnvägen eller stålindustrin är mer lönsam i en privat sektor (USA) än i en statlig? Frågan speglar huvudämnet i debatten mellan neoklassikerna och Keynes anhängarna: relationen stat – marknad.

Statens roll i den ekonomiska utvecklingen är omstridd och kritiserad hos keynesianismen. Medan den neoklassiska tron på marknadens självreglering bara växte starkare bland den nya generationens neoklassiker under 1930-talet framförde Keynes med sin ”*General Theory*” en tvärtom hållpunkt ifråga om staters agerande. Keynes hade för avsikt att bevara det kapitalistiska systemet, men ansåg att det bara var aktiva statliga åtgärder såsom marknadsåtgärder som kunde skapa nödvändig stabilitet och förutsättningar för långsiktig tillväxt och sysselsättning. Enligt den neoklassiska uppfattningen däremot präglas och styrs ekonomins aktörer av ett slags flockbeteende där optimism och pessimism ständigt avlöser varandra. Som tidigare nämnts förebyggs kriser i det ekonomiska systemet av marknadsmekanismerna – utan behov av statlig intervention – genom att de återskapar jämvikt och full sysselsättning i ekonomin (kap 5.1). Utvecklingen av Keynes teorier till keynesianismen kritiserade just oförmågan att upprätthålla den fulla sysselsättningen och dess orättvisa förmögenhets- och inkomstskillnader (Pålsson-Syll, 1998,322). Samtidigt fick keynesianismens ”kontracykliska” politik stark kritik under början av 1970-talet då den visade sig vara inkapabel till att klara av balansgången mellan inflation och hög arbetslöshet (ESO, 1999,140).

En del kritiker menar att olika länder har olika förutsättningar att lyckas väl med sin ekonomi med en agerande stat i marknadsekonomiska frågor. Olika samhällen innehar

olika grader av acceptans ifråga om till exempel skattesättning. Detta är beroende av bland annat landets historia, nationella intressen samt, något som knyts till det kommande kapitlet om Rostows utvecklingsteori, statens tillväxt i både takt och stadium²¹ (Griffin,1998,41).

Enligt den tyske nationalekonomen Andre Gunder Frank har diskussionen kring den globala ekonomin upphört att huvudsakligen handla om utveckling, istället handlar det nu om *kriser* och krisövervakning världen över. Frank hävdar att det i kristider ofta uppkommer ekonomer som helst ser marknaden själv sätta priserna och på så sätt främjar ekonomisk utveckling. I det långa loppet, tillägger Frank, kan konsekvenserna för en sådan politik bli väldigt illavarslande för ett samhälle (Frank, 1996). Han menar vidare att en hänvisning till marknadens självreglerande mekanismer har blivit alltmer vanligare, för att människor har slutat tänka på konsekvenser och hållbar utveckling inom ekonomin. Snabb tillväxt verkar vara det elementära målet (Frank,1996).

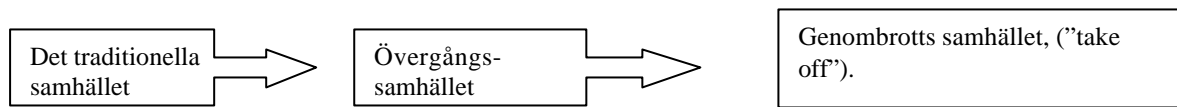
5.3.2 Rostows utvecklingsteori

I boken "*Industrisamhällets utvecklingsstadier; Ett icke-kommunistiskt manifest*" (1959) ställer den amerikanske ekonomen Walt Whitman Rostow ett par grundläggande frågor som han anser måste ställas och besvaras för att det ska gå att uppfatta den moderna historiens skeende i form av tillväxtstadier. Han frågar bland annat hur och av vilka drivkrafter de traditionella jordbrukssamhällena började röra sig mot en modernisering? En annan central frågeställning är när och hur den regelbundna tillväxten blir en inneboende egenskap hos varje samhälle. Vilka krafter drev fram denna tillväxt och bestämde dess gestaltning? (Rostow,1959,7) Det är frågor som här kommer att besvaras utifrån Rostows utvecklingsteori.

Rostow menar att det är möjligt att placera alla samhällen i fem olika ekonomiska kategorier. De fem är: det *traditionella* samhället, *övergångssamhället*, *genombrotts*

²¹ Utifrån Rostows formulering: "utvecklingsstadium".

samhället, *mognade* samhället och slutligen den samhälle som nått den *höga masskonsumtionens* stadium.



I traditionella samhällen är förekomsten av en bestämd, inöverskridlig övre gräns för produktiviteten ett centralt ekonomiskt faktum. Men de traditionella samhällena är inte statiska på något sätt enligt Rostow. Det visar främst dess historia som består av ändlösa växlingar och skiften. Anledningen till att de traditionella samhället innehar en övre bestäms gräns för dess produktivitet är att man inte äger den moderna vetenskapen (Rostow,1959,10). Om tillväxt ska komma till stånd och mognad ske i det ett traditionellt samhälle måste en mångsidig omvandling ske, menar Rostow. Ett samhälle där jordbruk dominerar måste omskapas till ett samhälle huvudsakligen byggt på industri, handel och tjänster. Ett samhälle som är grundat på huvudsakligen självförsörjande landsdelar måste förändra sig handels strategi genom att rikta in sin handel och sitt tänkande på en större marknader än enbart den inhemska (Rostow,1959,12).

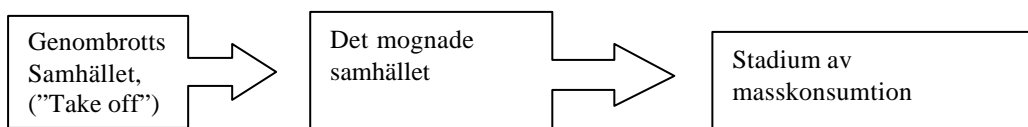
Enligt Rostow spelar människosynen utifrån samhällsliga och ekonomiska aspekter stor betydelse i övergången från ett traditionellt till ett modernt samhälle. Människor måste värderas efter sin personliga duglighet för allt mer specialiserade funktioner istället efter sin anknytning till klan eller klass. Rostow betonar att framförallt måste människan lära sig att betrakta sin fysiska omgivning som en ordnad värld som hon kan handskas med på ett eget sätt och som vidare kan ge ett effektivt och ökat produktionsutbyte. Omgivningen i form av ett samhälle är ingen naturlig konstruktion som ofrånkomligt ställer krav på människorna, utan det är en produkt utifrån de kriterier som lagts för att öka produktiviteten. (Rostow,1959,11)

Rostow ser den största ekonomiska skillnaden mellan ett traditionellt och ett modernt samhälle på huruvida investeringsgraden utvecklas i förhållande till folkökningen (Rostow,1959,12). Befolkningen i stort *måste* helt enkelt lära sig att hantera ett ekonomiskt system, vars metoder ständigt växlar. Rostow förklarar att dessa metoder omger i stigande grad den enskilde individen i hela samhällsutvecklingen, där hon blir

tilldelad strängt specialiserade ständigt återkommande uppgifter. Denna process är enligt Rostow central i samhällsförändringen därför att den producerar och mobiliserar kapital. Kapitalbildningen är inte bara en fråga om att öka vinsten utan också om samhällets faktiska inställning till den tillämpade ekonomiska vetenskapen (Rostow,1959,13).

Det samhälleliga grundkapitalet har en stor betydelse i övergången från traditionellt till modernt samhälle. En mycket stor del av den totala investeringen måste gå till transportmedel och andra samhälleliga grundutgifter för att övergången ska kunna ske. En mycket betydelsefull roll vid skapandet av grundkapital har staten (Rostow,1959,14) Av historien går det enligt Rostow se faktumet att en främlingsfientlig nationalism har varit den viktigaste drivkraften vid övergången från traditionella till moderna samhällen – detta har varit mycket mer betydande än vinstmotivet. Rostow förklarar att människor har varit villiga att rycka upp de traditionella samhällena med rötterna - inte i första hand för att tjäna mer pengar - utan därför att det inte har gått att skapa ett skydd för dessa människor mot förödmjukelse från andra länders sida (Rostow,1959,15). Av historien är det lätt att hitta exempel: i Tyskland var det nationalism och i Ryssland var det militära invasioner och krigsnederlag. På samma sätt fördes det koloniala samhället in i övergångsskedet på grund av kolonialmakternas förändringar i tankesätt, kunskaper och institutioner. Enligt Rostow utkristalliserades en nationalism med nödvändighet kring den stigande oviljan mot kolonialväldet (Rostow,1959,16).

Det slutliga genombrottet till ett modernt samhälle kräver en eller flera väsentliga industrigrenar med snabb tillväxthastighet. Dessutom krävs det att den politiska, sociala och institutionella ramen formats så att den vidmakthåller den uppåtriktande utvecklingstendensen. Man hade förmodligen kunnat påstå att genombrottet har tagit många former både i ansatsen och i förloppet genom historien. Rostow understryker möjligen därför relevansen av en ökning av investeringsgraden och produktiviteten så att tillväxtprocessen kan bli självförstärkande på många skilda tekniska, ekonomiska, politiska, sociala och kulturella miljöer (Rostow,1959,20).



Utvecklingen av det mognade samhället har viktiga icke -ideologiska aspekter. När perioden för det avgörande genombrottet når sitt slut, har de moderna elementen i samhället en fullständig och självmedveten maktställning enligt Rostow (Rostow,1959,32). För en stor grupp nationer gick vägen till mognad via en samling industrier, som delvis fått sina utvecklingsmöjligheter öppnade av järnvägen. Den tekniska erfarenheten vid byggande och drift av järnvägarna lade en god del av grundvalarna för den västerländska världens framåtskridande till mognad (Rostow,1959,25). Rostow menar att utvecklingen till mognad alstras till stor del från det sociala tryck som den ”nya” sortens människor bildar. De ”nya” människorna har nämligen nu kommit till insikt att de kan höja sina reallöner och få ökad säkerhet genom att organisera sig (Rostow,1959,32). Är denna insikt ”ny”? Är människor inkapabla att organisera sig i ett traditionellt eller övergångssamhälle? Rostow avslutar sitt resonemang kring samhällsmognad genom att hävda:

Mognaden är liksom medelåldern [...] de farliga men också löftesrika valmöjligheternas tid (Rostow,1959,32).

Varje samhälle som nått mognad har fått välja att ta (löftesrik) position inför de vägar in i masskonsumtionen samhället kan gå. Rostows vägar in i masskonsumtionens samhälle är: nationell strävan efter yttre makt och inflytande (välfärdsstaten), vidgning av masskonsumtionen eller vila (en lättnad av arbetsintensiteten). I USA märktes valet enligt Rostow under 1920-talets högkonjunktur då först en ny medelklass växte fram som följdes av en kraftig folkströmning till städerna (Rostow,1959,34-35). Samhället är nu genomindustrialiserat och tendensen går i riktning mot en ökad produktion av kapitalvaror och tjänster (Rostow,1959,34-35).

5.3.3 Amartya Sen

Enligt ekonomen och filosofen Amartya Sen har utvecklingsekonomin alltmer arbetats utifrån två läger: i det ena efterlyses främst en acceleration av kapitalackumulation och i det andra ämnas den aktiva statens roll förstärkas bland annat på grund av säkerhetens

och framåtskridandets skull (Sen, 1997,486). För utvecklingsländerna har den neoklassiska skolan gjort mer skada än nytta, menar Sen. En del länder har förväntats att utvecklas på flera olika områden samtidigt på en mycket kort tid. Resultatet har blivit en utvecklingsprocess grundad på en orimligt kort tid och en orimlig ekonomisk modell (Sen, 1997,489). I ”*Resources, Values and Development*” (1997) uppmärksammar Sen den traditionella och neoklassiska synen på tillväxt och ekonomisk utveckling som en och samma sak med lika betydelser. Sen menar att tillväxten är en viktig aspekt i utvecklingsökonomi men tyvärr något som de traditionella ekonomerna alltför trångsynt valt sätta i fokus. Vidare visar en av Sens empiriska undersökningar presenterad i ovanstående boken att de tre snabbast växande ekonomierna i låginkomst gruppen av världens länder, använder sig av en kontrollerande aktiv stat. Länderna i fallet är Kina, Pakistan och Sri Lanka. I medelinkomst gruppen är de tre mest växande ekonomierna Rumänien, Jugoslavien och Sydkorea (Sen, 1997,490-5). I länders nationella utvecklingsarbete gör många misstaget att stirra sig blinda på tillväxtfaktorer genom att till exempel höja inkomster, istället för att reformera institutioner och andra olika samhällsväsende. Ett exempel är Sri Lanka, ett typiskt utvecklingsland där myndigheterna hade för avsikt att på lång siktigt förbättra de faktorer som avgör människans livslängd. Som alternativ för att direkt agera mot dessa och medföljande komplikationer försökte myndigheterna nå resultat genom ekonomisk tillväxt (Sen, 1997,496).

Med dessa empiriska exempel vill Sen visa på ett viktigt förlopp inom ekonomin: statens funktion att bättre än marknaden kunna erbjuda individen goda möjligheter till att höja sin förmåga och att på så sätt göra förnuftiga val, såväl för den enskilde individen som för kollektivet i stort (Sen,1982,6). Statens oftast mer ekonomiska varaktiga kapacitet är enligt Sen att föredra framför marknadens stundtals instabila spekulativa tillstånd (Sen,1982,6). Traditionella och nationalekonomiska teorier har trots sitt syfte att handla om verkliga människor karakteriserat individen och kollektivets drivkrafter i påfallande snäva perspektiv (Sen, 1995,32). Enligt Sens syn på ekonomi är *individen* i samhället central placerad. Sen hävdar att för att förstå ekonomiska förödelse i form av till exempel svältkatastrofer måste man utgå från vad som påverkar människors faktiska

valmöjligheter (Sen,1982,154). I boken *"Poverty and Famines"* (1982) undersöker Sen ett antal svältkatastrofer i Asien och Afrika och påvisar att ingen av dem kan förklaras bara med att tillgången på mat i området varit otillräckligt. Om valmöjligheterna inte innefattar tillräcklig tillgång till föda drabbas man av svält och denna inskränkning av valmöjligheterna kan inträffa av flera olika skäl²² (Sen,1997,327). Individens faktiska betydelse i ekonomin är Sens förmodligen starkaste utgångspunkt i sin kritik av den traditionella ekonomiska utvecklingsskolan. "Tillväxt –tänkandet" har fått alltför stor uppmärksamhet av stater runt om i världen inom utvecklingsekonomin. Frågor som berör formandet av människans beteende och omdöme bör ägnas större hänsyn inom ekonomin i allmänhet och inom nationalekonomin i synnerhet (Sen, 1995,34). Utvecklingsekonomin grundläggande innehåll bör präglas av vad *människor kan göra och inte göra* (Sen, 1997,497). När det kommer till hälsa, utbildning och social jämlikhet spelar inte inkomst faktorer längre någon roll, då måste man se till människans rättigheter och hur de har nyttjats, menar Sen (Sen, 1997,497). Genomgående i Sens analys av underutvecklingens konsekvenser är att inte se de "fattiga" som en odifferentierad massa, utan att identifiera specifika grupper i befolkningen som drabbats av en katastrofal obalans mellan behov och resurser. Grupper i samhället kan alla vara väldigt fattiga, men samtidigt vara mycket olika drabbade (Sen,1982,155).

Inom den internationella ekonomiska utvecklingsteorin har W.W Rostow och Amartya Sens empiriska och teoretiska bidrag ofta analyserats och kritiserats. Rostow förmodligen främst för sitt verk *"Industrisamhällets utvecklingsstadier; Ett icke-kommunistiskt manifest"* (1959) om tillväxtstadier i vilket en del²³ saknar en utförlig definition av exempelvis "modernitet". Hos Sen möjligt för sin kritik av den liberala huvudfårans utgångspunkter inom ekonomin. Mot bakgrund av de meningsskiljaktighet som råder mellan den keynesianska och den neoklassiska teorin kan Rostows och Sens tankar kring ekonomisk utveckling förefalla vara värdefulla resurser till att ge en bredare syn och analys av händelser och förlopp inom global ekonomisk utveckling.

²² Ojämlig fördelning av grundläggande resurser och förfogande rättigheter eller brist på demokratiska rättigheter (Sen,1987)/(Sen,1997).

²³ Presenteras i bland annat: Smekal, Peter. 1991. *"Teorier om utveckling och underutveckling"*. Uppsala: Elanders Gotab.

Som det kommer närmare att redogöras för i kapitel 8 har Banken enligt en del antagit en mer nyliberalistisk politisk hållning i sina strategier och i sin politik under de senaste två decennierna. Grunden till denna politik går att finna i monetarismen med Milton Friedman i spetsen.

5.3.4 Friedman och monetarismen

Som tidigare redogjorts för utsattes keynesianismen för stark kritik under 1970-talets återkommande kriser och stagflation. Monetarismen med Milton Friedman i spetsen har enligt en del uppfattats vara den neoklassiska skolans arvtagare i den ständiga debatten och ordkriget mot keynesianismen (<http://cepa.newschool.edu/het/profiles/friedman.htm>). Friedman och monetarismen eftersträvar en balanserad budget, restriktiv finans- och penningpolitik samt en så liten offentlig sektor som möjligt. Med boken ”*Kapitalism och frihet*” (1962) går han till kraftig attack mot keynesianismens så kallade ”smygsocialisering” av det kapitalistiska samhället (Pålsson-Syll, 1998,347). Friedman såg då i likhet med det så kallade Chicagoekonomerna en fara i ökad statsintervenering som keynesianismen medförde, enligt honom. Samhället och ekonomin ska klara sig i görligaste mån utan statlig inblandning. Friedman var vidare en anhängare av *laissez – faire* tanken som kort innebär att frihandel leder till ökad efterfråga och ökade ekonomiska vinster. För att upprätthålla prisstabilitet och full sysselsättning bör staten inskränka sig till att öka penningmängden i takt med ekonomins potentiella tillväxttakt, menar monetarismen. För Keynes och hans efterföljare däremot påverkades och utvecklades produktion och penningmängd tillsammans (Pålsson-Syll, 1998,347).

Monetarismen antar att individer har anpassningsbara förväntningar, *adaptiva förväntningar*. Människor lär sig av historien och de kan på så sätt förutse inflationsföljderna av en expansiv ekonomisk politik. Friedman och monetarismen menar att den keynesianska ekonomiska politiken bara tillfälligtvis kan leda till minskad arbetslöshet på grund av dess expanderande karaktär. På sikt skapar den enligt

monetarismen utifrån *Phillipskurvan*²⁴ en inflationsspiral utan några som helst positiva effekter. Lösningen enligt Friedman gå ut på att man ska få till stånd en effektiv resursallokering, goda förutsättningar för tillväxt och konkurrenskraft, då löser sig ekonomins problem. (Pålsson-Syll, 1998,350).

Utifrån sin optimistiska syn på marknaden och dess krafter anser Friedman och monetarismen att ekonomin bör vara inriktad på *åstramning*. Genom att skära ner de offentliga utgifterna och hålla tillbaka ökningen av penningmängden kan man få bukt med inflation (Pålsson-Syll, 1998,350). Denna sorts politik har från 1980 –talet tillämpats i stor utsträckning i västvärlden. Pålsson-Syll hävdar att inflationen har förvisso gått ner men arbetslösheten har samtidigt nått oanade höjder under samma tid (Pålsson-Syll, 1998,350).

²⁴ Enligt Friedman för en expansiv politik ekonomin från A till B. Efter hand när människans inflationsförväntningar anpassats, stiger lönerna och kurvan förskjuts till läge 2 och ekonomin rör sig nu från B till C. Efter ett tag anpassar sig både löntagare och arbetsgivare till ekonomin och trots att lägena har förskjutits återvänder den ursprungliga arbetslöshetsnivån med högre inflation (Pålsson-Syll, 1998,349).

6. Bakgrund

6.1 Samordning i världssamarbete

Genom en historisk tillbakablick på de senaste hundra åren går det att se en tid där det har utspelat sig två världskrig, ett antal ekonomiska kriser och en tid där klyftorna mellan människor i olika delar av världen har ökat. Tilltron för politiker och styrande organ är i en del länder minimalt. Det kan verka som om människor letar svar på samhälls- och världsfrågor allt oftare utanför den politiska sfären. Kan detta vara en del i den utveckling som följt i globaliseringens spår? Vi talar om "vår tid" och i denna tid är mobilitet, integration, utveckling nyckelord. Människorna i världen ska kunna förflyttas, utvecklas, inkorporeras och intresseras –*utan* att egentligen behöva leva med varandra, sida vid sida. Trots att man kan se tydliga exempel på nationalistiska tendenser i delar av världen, senast i forna Jugoslavien och hos de ständigt aktiva rörelserna IRA i Nordirland och ETA i Baskien i Spanien, suddas nationen och dess betydelse sakta ut och ersätts av en mer global värld. Nationella och internationella kontakter med andra människor har genom tiden blivit alltmer viktiga. Starkt påverkade av dessa har världsordningen kommit att utvecklas ifrån ett bipolärt till ett multipolärt system bestående av bland annat centraliserade mäktiga internationella organ, såsom FN (Wahlström, 1996,19). Det fanns ett önskemål från krigets segermakter att etablera en ny världsordning då FN bildades, att kunna tillgå en samordnare i världspolitiska frågor och en fredsbevarande samordnande organisation bestående av nästintill alla länder i världen.

6.2 Bretton Woods

Ett säkert lika nödvändigt behov fanns 1944 vid andra världskrigets slutskede. En "nytt" globalt ekonomiskt system skulle få sitt avstamp i Bretton Woods i USA. Den lilla orten kom att bli en symbol det nya systemet. Tillståndet i Europa efter kriget var i starkt behov av hjälp utifrån, många stora städer låg i spillror och människor levde i ett socialt kaos, utan mat eller medicin. Frågan man kan ställa sig är om parterna i Bretton Woods kunde

tänka sig vilken sorts organisation den ”Internationella återuppbyggnads- och utvecklingsbanken” (IBRD) skulle utvecklas till att bli.

Den engelska ekonomen John Maynard Keynes kom att bli en nyckelfigur med sitt förslag att tre organisationer skulle bringa ordning i återuppbyggnaden. Världsbanken skulle finansiera Europas återuppbyggnad efter kriget. Internationella valutafonden (IMF) skulle upprätthålla balans i staters ekonomiska mellanhavanden och en internationell handelsorganisation (ITO) skulle genom buffertlager och avtal se till av priserna på råvaror skulle hållas stabila (Hermele, 1996,9). Guldets roll i världens ekonomiska system skulle demoneteriseras och ersättas av en institution som skulle svara för övervakningen av internationell ekonomisk balans (Larsson, 1977,14). Ordning och stabilitet var alltså i den dåvarande kontexten något elementärt och det saknades vid tillfället. Man hade dessutom analyserat krigets orsaker i ekonomiska termer såsom inflation och arbetslöshet²⁵ och eftersträvade därför ett förutsebart system i vilket regeringar med hjälp av sin budgetpolitik skulle styra mot alltför kraftiga upp- och nedgångar i ekonomin.

Keynes ambitioner att hålla priserna på råvarorna i schack var ett gott försök att gå u-länderna till mötes. Denna nya världsordning skulle inte förbise dessa länders behov, trots att det nu var Europas återuppbyggnad och välstånd som fokuserades samt faktumet att de flesta u-länderna inte fanns representerade i Bretton Woods på grund av den rådande koloniseringen. Deras intressen antogs i stället vara tillvaratagna av kolonialmakterna (Larsson, 1977,12). Keynes kom senare att nästintill hyllas som en hjälte av de medverkande ländernas representanter eftersom hans respekt för marknadens dynamiska effekter²⁶ försvarade, mot bakgrund av efterkrigstidens rädsla för internationella konflikter många av parternas intressen (Hermele, 1996, 9). Trots att Keynes presenterade sina ekonomiska förslag redan 1930 i sin bok ”*Treatise on Money*” (1930) så dröjde det alltså 14 år innan han fick riktig gehör vilket främst berodde på USA:s isolationistiska politik på 1930-talet (Larsson, 1977,12). Detta kan nu vara intressant att

²⁵ Som gav grogrund för förklaringar av politisk karaktär – nazism och kommunism.

²⁶ Se utförligare redogörelse i kapitel 5.2.1.

ha i åtanke då USA:s roll inom Världsbanken länge varit den ledande. Anledningen kan verka logisk eftersom landet investerat mest kapital i Banken men länge fanns där alltså ett utbredd missnöje i landet.

För att ge en tydlig bild av hur Världsbanken är strukturerat följer närmast en beskrivning av hur organisationen ser ut.

Världsbanksgruppen betraktas inte som en del av FN systemet men väl som en fundamental del i det multilaterala systemet. Gruppen omfattar Världsbanken (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) och Internationella utvecklingsfonden (International Development Association, IDA).

IBRD och IDA är två juridiskt fristående enheter som utgör de viktigaste beståndsdelarna av Världsbanken. IDA tillkom 1960 för att erbjuda de fattigaste u-länderna lån på så kallade mjuka villkor, det vill säga lån utan ränta och med lång amorteringstid (Larsson, 1977,34). Av alla multilaterala organisationer är IDA den största biståndsförmedlaren, både internationellt och på det lokala, till exempel svenska planet. Men både IDA och IBRD grundar sin existens och sin verksamhet på internationella överenskommelser. I praktiken kan dessa två betraktas som två olika kassor eller konton, från vilka Världsbanken lämnar lån till medelinkomstländer respektive mycket fattiga länder. Den så kallade låneproceduren är densamma hos båda organisationerna. Från de första förberedelserna för ett lån via ett beslut i exekutivstyrelsen och låneavtal till den slutliga utvärderingen går processen till på samma sätt (SOU:1991, 50,82).

Av IBRD:s ursprungliga uppgifter, att finansiera återuppbyggnaden efter andra världskriget och ekonomisk utveckling i u-länderna, återstår sedan länge bara den senare. Bankens centrala syfte är nu att främja ekonomisk och social utveckling genom att hjälpa u-ländernas befolkning att höja sin produktivitet och på så sätt uppnå bättre levnadsvillkor (SOU 1991:48, 79, samt www.worldbank.org). De ursprungliga intentionerna är alltså att hjälpa och bistå *befolkningen* i strävan efter ökad produktivitet.

Till gruppen är vidare ett par särskilda organ knutna för lösandet av investeringstvister mellan regeringar och utländska företag: Internationella Finansieringsbolaget (International Finance Corporation, IFC) samt det Multilaterala organet för investeringsgarantier (Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA) (SOU 1991:48, 78).

IFC bildades 1956 för att ge stöd direkt till privata företag och numera även till företag med stort statligt ägarinflytande. Den har dessutom till uppgift att främja investeringar inom den privata sektorn i u-länderna. IFC:s investeringar måste uppfylla de två grundläggande kraven att bidra till utvecklingen av ekonomin i mottagarlandet samt att vara vinstgivande. Efterfrågan på IFC:s tjänster har ökat i takt med att en tidigare preferens för statlig reglering och offentliga företag i många länder börjat ge plats för mer marknadsinriktade utvecklingsstrategier (SOU 1991:48, 79). Utvecklingsbankerna och –fonderna riktar sig till mottagarländer på olika utvecklingsnivåer och med varierande kreditvärdighet. Bankernas lån går dessutom i första hand till medelinkomstländer (Larsson, 1977,37).

Världsbankens organisation är numera starkt regionaliserad. Större delen av personalen är fördelad på fyra regionavdelningar: (1) Afrika (söder om Sahara), (2) Asien, (3) Europa, Mellersta Östern och (4) Nordafrika, Latinamerika och Karibien.

Därutöver finns ett antal ledningsenheter och särskilda finans-, forsknings-, utvärderings-, planerings- och administrationsavdelningar. I toppen sitter en ”president” samt tre ”Senior Vice Presidents”, som är ansvariga för den operativa verksamheten, finansieringssidan samt för policyutformning, forskning och externa relationer (SOU 1991:48, 83).

Världsbanken är i dag den i särklass största källan för offentligt utvecklingsbistånd och lån till u- och öst-länder och den kan närmast jämföras med en affärsbank. Trots sin ringa storlek har de nordiska länderna tillsammans haft ett stort genomslag i bankens biståndspolitiska verksamhetsmål (SOU,1991:50,44). Den 27/10-2000 kunde man läsa i tidningen Dagens Nyheter att det svenska sättet med en integrerad modell för bistånd nu blivit en ledstjärna för Världsbanken. Det övergripande målet med denna ”svenska” modell är att stärka institutionerna genom att givare samordnar sig och bildar en nära

kontakt med lokala frivillighetsorganisationer (Dagens Nyheter, D. Håstad, 27/10). Vad som dock är svårt att utläsa av artikeln är om den tillfrågade, vice Världsbankschefen och chefen för Europa avdelningen Jean-Francois Rischard, verkligen menar att detta kan vara en framtida Världsbanksstrategi eller om det bara är en retorisk gest gentemot de medborgaryttringar som framfördes under hans besök i Stockholm.

Personligen anser jag att en bred insyn i bankens verksamhet är av stor betydelse för ett effektivt bistånd och en fungerande samordning mellan berörda parter. Kunskap om bankens arbetsmetoder, riktlinjer och utvärderingsresultat är en förutsättning för ett ökat stöd från beslutsfattare och allmänhet för bankfinansierade insatser. Från nordiskt håll har man, enligt de statliga utredningarna från bland annat 1991 och 1994, länge förespråkat en ökad öppenhet. En mer öppen attityd har resulterat i ett bredare samarbete med fältorganisationer. Olika sorters icke-statliga fältorganisationer med inriktningar som passar Världsbanksarbetet tas nu alltmer in som expertis i frågor som rör de bankfinansierade insatserna (SOU, 1991:48,77).

Personal inom såväl Världsbanken som enskilda organisationer har fått mer omfattande utbildning för att underlätta samarbetet dem emellan. Enbart under 1994 bildades ett antal kommittéer för att höja kvalitén på de tjänster Världsbanken utför.

När det diskuteras handlingsramar för Världsbanken inkluderas ofta Internationella Valutafonden i diskussionen. Ibland kan man fråga sig varför. Organisationerna har mycket gemensamt, men de är två helt olika organisationer som delvis arbetar tillsammans men som har två helt skilda syften. I nästa stycke redogörs det kort för dessa ofta, i många bemärkelser likställda organisationer.

6.3 Världsbanken vs. IMF – skillnader och olikheter

...the former distinctions between the roles of the Fund and the Bank - macro versus micro, demand versus supply, adjustment versus development, financial versus real, program versus loans, short term versus long term – have been severely eroded.

John Williamson, (Broad, 1988,52)

Vid debatter²⁷ under det gångna året kunde man lägga märke till att verksamheten hos Världsbanken och IMF ofta förväxlas och i någon sorts sammanblandad form förvrängs. Det är ju inte ett gott tecken för någon av parterna då det kanske inte är så välbetänkt att kritiserar med helt inkorrekta underlag. Följderna blir att den ena organisationen utsätts för kritik för den andres handlande och bilden av de båda blir ännu mer diffus än vad den redan är.

Därför har det valts att uppmärksamma denna ibland förekommande problematik genom att här i ett kort stycke sammanfatta skillnader och olikheter mellan Världsbanken och IMF.

Världsbanken och IMF är båda så kallade Bretton Woods -institutioner, de bildades i Bretton Woods 1944 utifrån John Mayard Keynes ekonomiska teorier. IMF är ålagd den stabiliserande uppgiften att övervaka det monetära och finansiella systemet. Denna verksamhet är det som mest skiljer IMF och Världsbanken åt. Medlemsländerna ska nämligen inte genom sin växelkurspolitik och olika slags betalningsrestriktioner få hämma eller snedvrída världshandeln. Då Världsbankens verksamhet i huvudsak handlar om att främja ekonomisk och social utveckling i u-länder genom att öka produktiviteten, kan man särskilja verksamheten hos de båda organisationerna genom att parallellt hävda att IMF granskar och övervakar länders ekonomiska politik i syfte att gagna världshandeln. Det är just detta arbetsområde som på senare år väckt störst debatt i form av organiserade medborgaryttringar. Hand i hand med globaliseringens tilltagande effekter anses övervaknings rollen hos IMF ha tagit för stora proportioner när den enligt kritikerna i flera fall drabbat de fattiga ländernas befolkning intensivt på ett negativt sätt. Världsbanken å andra sidan fyller inte alls samma sorts övervakningsfunktion då den är koncentrerad på att gagna enskilda länders ekonomiska struktur (SOU, 1991:48).

En annan skillnad utgörs av kapitalförsörjningen. Världsbanken grundar sin verksamhet dels på av länderna tecknat kapital i IBRD, vilket utgör basen för dess upplåning på de internationella kapitalmarknaderna, dels på bidragen till IDA. Valutafondens kapital utgörs däremot av insatser från medlemsländernas centralbanker då dessa har deponerat

²⁷ Dessa har skett ofta med någon koppling till demonstrationer. Närmast till hands, under år 2000 i Seattle och Prag. Det bör kritiskt ifrågasättas om det överhuvudtaget är möjligt att diskutera ämnet utan en föranledd uppmärksamhet på en demonstration.

en del av sina valutareserver i IMF. Vad gäller låneutgivningen sker den hos IMF med kortfristiga räntor som ofta är obetydligt lägre än marknadsräntorna. Världsbanken lämnar istället långfristiga, vad gäller IDA -medlen, mycket långfristiga krediter (SOU, 1991:48).

Samtidigt som det finns olikheter finns det också likheter mellan de båda organisationerna. Båda har formell status inom FN -familjen, även om deras ställning är självständigare än flertalet övriga FN -organ. Dessutom är de båda institutionerna till en viss del inkorporerade med varandra eftersom ett medlemskap i IMF är en förutsättning för ett medlemskap i Världsbanken (SOU, 1991:48). En annan gemensam nämnare organisationerna emellan är röstfördelningen. Detta kommer att behandlas närmare i nästa kapitel.

De båda organisationerna är angelägna att markera sin identitet, sina intresse och sin därpå grundade självständighet. Trots att många anser att en framförd tydligare upprätthållen åtskillnad vore önskvärd kan man fråga sig om detta i slutändan är till gagn för u-länderna eller om det inte är ett onödigt rolltagande som allmänbildare istället för region- och människobildare.

6.4 Demokrati och ekonomiska tillgångar

Röstfördelningen i Världsbanken beräknas på grundval av länders ekonomiska tyngd. Den högsta beslutande instansen i både Världsbanken och IMF är en ”Board of Governors”, en direktion²⁸ där varje medlemsstat har en representant, vanligen en (finans)minister eller i fonden, en centralbankschef. Den är sammansatt av regeringsrepresentanter för samtliga medlemsländer och möts en gång om året. Varje stats röstandel står alltså i proportion till dess finansiella insats i respektive organisation²⁹. Viktiga beslut i institutionerna kräver 85% majoritet. Trots det, innehar de

²⁸ En styrelse bestående av chefer.

²⁹ Notera att detta är i motsats till vad som gäller inom FN -systemet. För att säkerhetsrådet i FN ska kunna fatta ett beslut krävs att minst nio av de femton medlemmarna, bland dem de fem ständiga, röstar för

ekonomiskt mäktiga länderna en helt avgörande position med USA i spetsen med drygt 18% av rösterna (SOU, 1991:48), (Gunnarsson, 1994:10). En del menar dock att i-ländernas övervikt i röstfördelningen är av betydelse då dessa har den största bidragsviljan (SOU, 1991:48). Faktumet att den största bidragsvilliga nationen beslutar är oundvikligt och grundat på de ekonomiska kriterier som måste finnas i en bank av denna storlek och mäktiga globala inflytande. Men ett land med erfarenheter av biståndmottagande av något slag borde få observatörsstatus i samband med att viktiga beslut tas av de ekonomiskt tunga nationerna. Jag anser således att en viss kritik kan vara berättigad mot röstfördelningssystemet. Man skulle kunna påstå att de som ska bistås till en viss del ignoreras av hjälpens eget syfte redan i organisationens strukturer. För att ge de små och fattiga länderna ett större inflytande tilldelas dock varje medlemsland ett antal röster oberoende av landets kapital- bidragsandelar. I Världsbanken beräknas u-ländernas röststyrka vara 35%. Enligt statliga utredningar från 1991 präglas dock styrelsearbetet inom Världsbanken normalt mer av samförståndslösningar än av omröstningar (SOU,1991:50,44).

Mellan och i anslutning till årsmötena sammanträder, i regel två gånger om året och på minister-/centralbankschefsnivå, två rådgivande kommittéer: IMF:s Interimskommitté och Världsbanksgruppens och IMF:s gemensamma utvecklingskommitté. Det finns 22 ledamöter i varje kommitté och genom sin höga nivå och sitt begränsade ledamotsantal utgör dessa båda kommittéer lämpliga fora för viktiga policy -diskussioner. Kommittén har utvecklats till att bli ett forum för mer allmänna diskussioner kring utvecklingsekonomiska frågor. Ämnesvalet genom åren återspeglar relativt väl hur den internationella utvecklingspolitiska agendan utvecklas. De senaste åren har frågor som fattigdom och miljö alltmer kommit i förgrunden (SOU,1991:50,48). Intressant är att på dagordningen för kommitténs vårsammanträde 1991 återfinns en punkt som avser i-ländernas handels-, jordbruks- och industripolitik. Detta kan betraktas som ett tillmötesgående av u-ländernas vid flera tillfällen framförda önskemål om att i kommittén diskutera denna politik, eftersom den berör deras möjligheter till ekonomisk utveckling.

förslaget. Om en eller flera ständiga medlemmar röstar mot ett resolutionsförslag faller detta på grund av veto -rätten.

Sådana diskussioner har från bland annat från nordisk sida, enligt statliga utredningar från 1991, ansetts nödvändiga för att öka kommitténs relevans från u-landssynpunkt (SOU,1991:50,82).

6.5 En förändrad organisationsstruktur

Det vi nu kan se av Världsbanken och Internationella valutafonden stämmer inte så väl överens med Keynes ursprungliga avsikter när han pläderade för stabilisering och finansiering för över 50 år sedan i Bretton Woods. Både IMF och Banken ses av många idag som globala ekonomiska drivare och kronofogdar. Medan den ekonomiska ojämlikheten bland människor i världen ökat spelar främst Världsbanken idag en avgörande politiskt och social roll i många utvecklingsländer. Mot bakgrunden av Keynes utopiska föreställningar om hur världsordningen skulle omarbetas till att rättvist arbeta för och anbelanga även de svaga ekonomierna, går det idag att se en generell kritik mot Världsbanken som en internationell organisation vars handlingar och intresse underblåser marknadens överhöghet över politiken och visionerna.

Vad var det då som gjorde att det Keynes såg framför sig inte gick att uppfylla? Eller kanske, snarare; är det verkligen befogat att kritisera Världsbanken och dess verksamhet utifrån de oprövade historiska ideal som Keynes framförde? Enligt Jan Larsson i *"Världsbanken – en makt i utveckling"* (1977) präglades statsmännen vid Bretton Woods av överdrivet goda intentioner och överskattad framtidstro. Vilken sorts funktion hos den utvecklade "senare" Världsbanken kan kritiseras utan att alltför tydligt koppla till det ursprungliga oprövade idealet? Direkt efter andra världskriget hade Världsbanken vid sin start *dels* problem med att sälja sina obligationer på USA marknaden samt *dels* en mycket stark press på sig att använda banklånen på ett produktivt sätt - ett sätt som dessutom skulle garantera återbetalningsmöjligheterna.

En rad, främst ekonomiskt betingade faktorer, satte 10-20 år senare käppar i hjulet för de så kallade Bretton Woods institutionerna. När valutorna i början av 1970-talet tilläts "flyta" gentemot varandra till den kurs som marknaden satte var det signalen till en

pånyttfödelse av den globala kapitalmarknaden (Barry & Åslund, 1998,17). Övergången till ett allmänt system för flytande valutor 1973 kan betraktas som slutet på Bretton Woods mandatet. Enligt kritikerna överlevde IMF detta genom att åta sig nya funktioner – närmare bestämt att genomdriva ensidiga strukturanpassningsprogram i utvecklingsländer. En ständigt växande klyfta mellan fattiga och rika, världsinflation, den djupa lågkonjunkturen vid 1970-talets mitt, valutaoron samt u-ländernas enorma svårigheter att amortera och betala räntorna som Världsbanken utlyst var början på en internationell ekonomisk karusell (Larsson, 1977,12). En komplicerad ekonomisk karusell som föranledde långivarnas stigande räntor. Räntor som ytterligare försvårade utvecklingsländernas situation.

7. Robert S. McNamara – före och efter

I detta kapitel kommer en analys göras över de största förändringar som ägde rum inom Banken vid slutet av 1960-talet och början på 70-talet då bland annat Robert S. McNamaras tillsattes som chef. I de två första delkapitlen kommer en sammanfattning ske av den globala biståndsviljan och hur den kom i uttryck mot bakgrund av den rådande synen på utveckling – före och efter 1968.

7.1 Världsbanken och synen på utveckling före 1968

Genom flera årtionden under 1900-talet betraktades inte bistånd som en angelägenhet för enskilda stater. Stater avsåg endast i akuta fall att bidra med olika sorters bistånd, oftast var det olika religiösa grupper som främst stod för givandet till fattiga länder. Först efter andra världskriget och Förenta Nationernas etablering började stater agera mer på det globala planet och många började att se fattigdomen som ett allvarligt problem (Finnemore, 1996,92). Fattigdom var för övrigt vid denna tid var inte alls kopplad till utveckling. Istället ansågs produktivitet, investeringar, kapital ackumulation och tillväxt vara de viktigaste faktorerna (Finnemore, 1996,93). Enligt Finnemore influerade dock inte Banken till den insikt som sakta växte fram kring fattigdomen i världen under 1950- och 60-talet. Som det går att läsa i kapitel 6 var avsikten med Bretton Woods - institutionerna att bistå länder i Europa efter andra världskriget i dess uppbyggnadsskede. Särskilt fattiga länder nämndes inte. Enligt Finnemore betraktade utvecklingsländerna vid Bretton Woods 1944 samtidigt sig själva som nya, råmaterial producerande nationer och inte länder med utvecklingsproblem och verkligen inte som fattiga länder eller länder med en fattig befolkning (Finnemore, 1996,92).

Den största delen av det bistånd för lämnades mellan 1945 och 1960 hade formen av militär assistans. Dessutom erhöll en del länder orimligt stora summor i förhållande till deras kapacitet att utnyttja dem effektivt. Ett sätt att komma tillrätta med problemet var att kanalisera biståndet genom IDA och inte via nationella regeringar (Kenwood &

Lougheed, 1996,348). Enligt författaren till ”*Moral Vision*” (2000) förändrades biståndet från 1945 att mer handla om u-länders verkliga problem (ex fattigdom) istället för en proklamering av givar ländernas (själv)intresse och reformer (Halloran - Lumsdaine, 2000,31). Det var nämligen svårt att utan ett kanaliserat bistånd undvika att enskilda statliga intressen och motiv spelade roll i biståndet³⁰ (Halloran - Lumsdaine, 2000,31). När återupphämtningen hos de europeiska länderna hade tagit fart började i-länderna alltmer uppmärksamma u-länderna utifrån utvecklingsekonomiska mål och kriterium (Finnemore, 1996,92). Vid 1950- och vid början på 1960-talet skapades de första bilaterala biståndsprogrammen och multilaterala utvecklings lånen via Banken och IDA för u-länder men på grund av bland annat dåliga utvecklingsstrategier från Banken ökade lånen och många länder fick svårigheter att uppfylla Bankens återbetalningskrav (Finnemore, 1996,94). IDA:s lån med så kallade mjuka villkor (kap 6.2) kom att alltmer tillämpas (Finnemore, 1996,95). När Världsbanks chefen Eugen Black avgick 1962 påstod han att det inte längre fanns utrymme för några större projekt på grund av många länders påfrestande skuldbördor (Finnemore, 1996,103).

En internationella aktivitet kring u-länder och dess problem hade nu initierats av såväl enskilda stater som av internationella organisationer. Debatten präglades emellertid inte av ett fokus på fattigdom och dess orsaker. Man ansåg vid denna tid att grunden för ett land eller en regions välbefinnande låg i dess *utvecklingsgrad*. Svårigheter och problem såsom brist på mat och sjukvård var konsekvenser av att landet inte var utvecklat, vilket var ett tecken för ett för lågt GNP per capita och att landet inte var tillräckligt industrialiserat. Industrialisering och kapital ackumulation var enligt de ledande vid denna tiden, nyckelfaktorerna till utveckling (Finnemore, 1996,95). Tankar likt dessa som präglade synen på utveckling under 1950- och stora delar av 60-talet kan förmodligen till stor del kopplas till Rostows utvecklingsteori där ett jordbruksdominerat samhälle är i behov av att omskapas till ett samhälle huvudsakligen byggt på industri, handel och tjänster (se kap 5.4.1). Det ekonomiska biståndet och utvecklingsprojekten formades

³⁰ Man kan fråga sig om det har förändrats med multilaterala organisationers närvaranden. En sådan diskussion kan dock inte få något större utrymme i denna studie.

utifrån bland annat denna syn till att konkret förorda sparande³¹ samt stora industriella infrastruktur projekt såsom dammar och motorvägar (Finnemore, 1996,95). Enligt den kanadensiska ekonomen John Mihevc rådde ett så kallat ”moderniserings” paradigm utifrån Rostows utvecklingsteori (Mihevc, 1995,45).

Den infrastrukturella synen på utveckling genomsyrade den utvecklingsekonomiska forskningen på både ett teoretiskt³² och praktiskt³³ plan under 1950 och stora delar 60 – talet. (Finnemore, 1996,96). Eugene Blacks efterträdare George Woods ansåg att utlåningsvolymen skulle fortsätta flöda för att gynna den industrialiseringsprocess många länder påbörjat. En ökad kunskapsförmedling kring teknik och jordbruk kunde enligt honom dessutom påskynda processen. Dessa sektioner fyllde en för Woods mycket viktig funktion inom industrin med sin kapacitet att gynna tillväxten. Banken avsåg sin policy att efterlikna moderniserings paradigmet genom att bidra med behövligt kapital till ett land så att det kan uppnå ”det moderna samhället” (Mihevc, 1995,47). Finnemore menar dock att Woods och Bankens strategier kring stora lån och utbildning gynnade långt ifrån de ”fattiga massorna”. Till exempel saknades effektiva utredningar kring vad lånen gav för resultat. Man saknade enligt Finnemore nämligen förmågan att lära sig av gamla misstag på grund en genomgående enkelspårig utvecklings syn (Finnemore, 1996,101-104).

Enligt Janerik Larsson kunde diskussionen kring fattigdom inom den akademiska litteraturen vid slutet av 1960-talet lätt framstå som innehållslös eftersom det fanns kritiker³⁴ men inga konkreta lösningar (Larsson, 1977,36). Enligt Finnemore var det främst olika internationella organisationer såsom särskilda FN-organ och en del icke-statliga organisationer³⁵ som började att uppmärksamma den växande fattigdomen och hur mycket av det arbete, av bland annat Bankens, som inte gav några effekter på fattigdomsproblemen (Finnemore, 1996,123). Problem förknippade med fattigdom

³¹ Man menade att under förutsättning att det utländska kapitalet användes på det sätt som främjade den ekonomiska utvecklingen i landet, skulle den resulterande produktivitets och inkomstökningen komma att bli en källa till potentiellt sparande. Det sparade kapitalet kan vidare användas för fortsatt utveckling (Kenwood & Lougheed, 1996,347).

³² Ex. akademiska institutioner.

³³ Ex. internationella organisationer (Världsbanken).

³⁴ Se: Seers, Joy, Myrdal.

³⁵ Non Governmental Organisations (NGO)

ansågs av många före 1968 kunna motverkas av tillväxt och industrialisering. En direkt bekämpning mot utbredd fattigdom utifrån nya metoder blev enligt många forskare först 1968 en viktig del av ekonomiskt utvecklingstänkande (Finnemore, 1996,102).

7.2 McNamara och synen på utveckling efter 1968

När Robert S. McNamara tillträdde som chef i Världsbanken 1968 lade han fram ett par direktiv som skulle visa sig vara början till en förändring av Banken. Han började med att attackera lånepolitiken på två fronter: Den första bestod av att öka volymen av lån, vilken fördubblades under hans fem första år som chef. McNamara bekymrade sig nämligen över de projekt och lån som tagits och som inte hade gett någon positiv effekt. Många av u-länderna hade enligt McNamara desillusionerats av den ström av bistånd som ogenomtänkt erbjöds av Woods vid början av 1960-talet. På grund av de många till antalet misslyckade projekt under denna tid befarade McNamara att u-länderna skulle skära ner på det bistånd och lån som nu erbjöds (Finnemore, 1996,106). För att motverka en sådan situation bestod således McNamaras andra attack av att försäkra både u-länderna och medlemsstaterna att nya och mer välplanerade strategier skulle introduceras i Banken (Finnemore, 1996,107). McNamara ansåg att bistånd var en moralisk förpliktelse för rika stater och att det i realiteten kunde ge positiva resultat för ett land och en befolkning. Finnemore beskriver McNamara som en internationalist kämpande utifrån internationalistisk moral och genomgående optimism (Finnemore, 1996,104). McNamara intresserade sig märkbart kring hur lånen användes och vad de gav för konkreta effekter och enligt Finnemore, till skillnad från hans föregångare inom Banken. (Finnemore, 1996,107). Bland annat så introducerades under hans period som chef för första gången utvärderingar och analyser över och efter projekt, av syftet att förbättra kvalitén på biståndet och på så sätt samtidigt uppmuntra investeringar från medlemsländerna. Genom att hjälpa de fattiga länderna kunde i-länderna enligt McNamara tjäna sina egna intressen. McNamaras centrala tema under hans chefsperiod var att det enda alternativ till att hjälpa de fattiga i världen var våld och instabilitet i världssamhället (Larsson, 1977,46). Det fanns alltså både säkerhets skäl och humanitära skäl.

Banken skulle enligt McNamara bistå alla utbildningsnivåer i u-länder med ekonomiskt stöd. Han höll med sin föregångare G Woods om relevansen kring jordbruket och den enskilde jordbrukaren och att den *enskilde* var minst lika viktig att stödja som till exempel ekonomiska instanser inom jordbrukssektorn. Finne more skriver att till skillnad från de tidigare cheferna talade McNamara om de fattiga hellre som människor än som länder. Han undvek att klassificera hela länder som fattiga utan valde att beteckna *segment* inom samhällen (Finne more, 1996,107). McNamara uttalar sig så här i en intervju av Janerik Larsson 1975:

Tillväxten når inte på ett jämlikt sätt de fattiga. Men jag tror att det nu [1975] finns en global insikt, som inte fanns på 60 –talet, om att det finns ekonomiska och sociala faror i att låta den ekonomiska tillväxten gå till moderna enklaver och eliter (Larsson, 1977,84).

Det första fokus kring fattigdomsbekämpningen som presenterades av McNamara handlade om *befolkningskontroll*³⁶. McNamara ansåg att man kunde reducera fattigdomen i en del regioner genom att kontrollera de demografiska faktorerna som främst styr detta. Förslaget fick dock inget gensvar på grund av att det ansågs vara en för politisk fråga för Banken och dess verksamhet. Många menade på att strategin var alltför värdeladdad av aspekter kring religion och andra specifika värderingar och de flesta inom Banken ville inte arbeta utifrån sådana ställningstagande. När McNamara ett par år senare hade för avsikt att förändra Bankens policy till att sträcka sig mer över hälsa, vård, utbildning och miljö valde Banken att följa hans anvisning men efter en kort tid lades de allra flesta projekt kring detta ner. Finne more menar att de *professionella* normerna inom Banken var väldigt avgörande för personalens reaktion till policy förändringar. De flesta inom Banken var ekonomer och deras roller var fastställda som tekniska eller ledande (Finne more, 1996,111). Dessa experter kunde ge väldigt professionella analyser över ekonomiska utvecklings strategier eller projekt men när de skulle prata om något kopplat till värderingar utan några tekniska hjälpmedel stod de passiva och ovilliga. När Banken senare uttalade sig i frågan förklarades det att man då för tillfället inte kunde stödja ett

³⁶ Enligt Kenwood & Lougheed har detta varit ett stort problem i många år på grund av de kostnader det medför för ett låntagarland och därmed svårigheter med återbetalningen. Många länder har varit tvungna att styra det utländska kapitalet till produktion av export – eller importersättning (Kenwood & Lougheed, 1996,349).

sådant projekt främst på grund av den brist på expertis och erfarenhet som fanns (Finnemore, 1996,111). Så här beskriver Hazel Henderson sina erfarenheter av Banken och värderingar:

I remember being invited of World Bank officers at their Tuesday breakfasts to consider "values and development". I soon realized that this unpaid presentations were quite irrelevant to the Banks main focus on GNP growth (Henderson, 1995, 165-166).

Den politik som slutligen antogs av Banken var *landsbygdsutveckling* och bistånd till småskaligt jordbruk. Banken beräknade att mellan 550 och 700 miljoner människor levde i fattigdom på landsbygden och de flesta av dessa såg jordbruket som enda möjlighet till försörjning. Biståndet skulle enligt McNamara och Banken fokuseras kring de faktorer som kunde underlätta för de fattigaste människorna inom detta segment, till exempel vägar, vatten och utbildning. Policyn fick stort gehör inom Banken och Finnemore presenterar enligt henne de fyra mest tänkbara orsakerna till detta. (1) Banken hade erfarenhet av utlåning till jordbrukssektorn, se Woods, även om politiken då inte involverade enskilda jordbrukare på samma sätt som det nu planerades att göra. (2) Denna politik beräknades kunna generera stort kapital både till landet i sig och till Banken i form av återbetalning samt (3) var sådana sorters projekt vid denna tid³⁷ populära hos många av medlemstaterna (Finnemore, 1996,112). (4) Dessutom ansåg McNamara att fler människor från lokala organisationer från regionen skulle vara med och sköta projekten istället för en majoritet utländska Bank medarbetare. Detta kunde nämligen enligt McNamara leda till att befolkningen i u-länderna långsiktigt kom att bli mer intresserade och involverade i Bankens utvecklingsmål och policy (Finnemore, 1996,114).

År 1973 hade McNamara fördubblat volymen³⁸ av utlånings kapital på fem år och han hade lyckats med att placera en övervägande del i landsbygdsutvecklingsprojekt. Banken hade nu övergivit många av de storskaliga industriella projekten och istället inriktades

³⁷ År 1969

³⁸ McNamara etablerade den så kallade Pearson kommissionen i syfte av att hitta lösningar kring de många länders stora skuldbördor. Kommissionen riktade ett par varningar till Banken i början av 1970 –talet där de uppskattade att den stora utlåningsvolymen enbart skulle ha en ökad skuldbörda effekt. Hela 1970 –talet fortsatte volymen dock att öka (Mihevc, 1995,61).

verksamheten på fattiga människor och produktiva områden kopplade till dessa, såsom jordbruk (Finnemore, 1996,113). Den kritik som nämnts angående det industriellt orienterade biståndet visade sig på 1960 –talet med McNamaras arbete vara befogad. Kritiken från de intellektuella kretsarna att det fanns en saknad av effektiva och direkta strategier kring fattigdom bekräftades av McNamara som satte kritiken i praxis och ett skifte inträffade, både inom Banken och i de intellektuella kretsarna.

För att uppfylla de mål McNamara satt upp för sig och Banken var Banken tvungen att förändras till en större³⁹ och mer effektiv internationell institution. Detta gav utslag på utlåningssummorna under McNamaras första år. Mellan åren 1969 – 1973 lånades det ut lika mycket kapital som det totalt hade gjorts under hela dess historia. McNamara ansåg att större utlåningsvolym gav större möjligheter men också att risken var större att biståndet skulle hamna i fel händer. Janerik Larsson förklarar i ”*Världsbanken – en makt i utveckling*” (1977) att kapital från de rika länderna till tredje världen löper alltid risk att konsumeras på ett kortsiktigt sätt. Även avkastningen kan på kort sikt kanske endast leda till ökad konsumtion och inte generera nytt kapital genom att försäljas på den inhemska marknaden. Världsbankens satsning vid början av 1970-talet på de allra fattigaste och landsbygden kunde genom dessa och andra förhållanden bli oerhört svåra att förverkliga. McNamara respons till den reaktionen var enligt Larsson att referera till sitt många gånger utvecklade tema: alternativet var våld och instabilitet i världssamhället (Larsson, 1977,46). Finnemore ger en annan förklaring på McNamaras reaktion: enligt henne tog McNamara problematiken på fullaste allvar genom att omstrukturera förhållandet mellan Världsbanken och IDA. Trots häftig kritik från bland annat medlemsstaterna och USA, lät McNamara donera kapital från IBRD och Världsbanken till IDA för att dess verksamhet skulle fylla dess ursprungliga funktion (men nu med mer kapital). För att på något sätt försäkra kapitalsäkerheten i u-länderna ställde McNamara och Världsbanken helt enkelt upp med mer kapital dels från IBRD och dels från medlemsstaterna.

Före McNamaras ankomst till Banken präglades mycket av verksamheten av, enligt Finnemore, väldig perfektionism. Processer såsom beslutsfattande och projektplanering tog väldigt lång tid att genomföras (Finnemore, 1996,108). McNamaras nya stil med

bland annat en fördubblad utlånings volym, fick till följd att man var tvungen att överge de gamla metoderna. Förändringarna McNamara åstadkommit krävde mer arbete, mer personal och mindre uppmärksamhet år detaljer (Finnemore, 1996,109). De personer som stod bakom utvecklandet av McNamara idéer och lösningar var inte längre advokater och bankmän utan till större del ekonomer och direktörer (Finnemore, 1996,110). Banken kom efter McNamaras ankomst att bli en väldigt presidentcentrerad organisation och det utnyttjade McNamara för att få den största makten och de viktigaste besluten till att kretsa kring honom och ingen annan (Finnemore, 1996,109). Många av de förändringarna som gjordes resulterade i kraftig kritik från såväl medlemstaterna som av personalen, gammal som ny. Bankens traditionellt konservativa utlåningspolitik gjorde att många utifrån misstrodde också bankens förmåga att leva upp till de mål – prioriteringen av de fattigaste – som McNamara satt upp (Larsson, 1977,46)

7.3 Konsekvenser och analys

Inträffade ett paradigmskifte med Robert S. McNamara och hur i så fall påverkade det Bankens policy? Utifrån Kuhns definition på ett paradigm skedde ett skifte 1968 till följd av att nya modeller accepterades och började att gälla⁴⁰. Finnemore i ”*National interest in international society*” (1996) understryker dock att det inte enbart var McNamara som bidrog till förändring. Internationella organisationer och olika FN -organ började enligt Finnemore vid 1960-talet att uppmärksamma problem med en växande fattigdom samt med ett ineffektivt biståndsarbete utifrån det rådande paradigmet: utveckling genom industrialisering. Tillsammans med de rapporter som började att publiceras vid slutet av 1960-talet kan kritik ha påverkat både McNamara i hans syn och delar av Bankens stab som på grund av kritiken möjligt mottog McNamaras reformer välvilligare. I enlighet med Finnemores uppfattning om de globala institutionernas förmåga att påverka på ett globalt plan, bör man otvivelaktigt se dessa och de intellektuella verk som utgavs under denna tid som viktiga och influerande faktorer till den förändring av synen på utveckling som inträffade.

⁴⁰ (kap 3)

Normer och värderingar inom Banken kan ha spelat en avgörande roll. Frågan kring befolkningskontroll som McNamara tidigt introducerade ansågs till exempel vara alltför politiskt kontroversiell för Banken och dess verksamhet. Eftersom de professionella normerna var avgörande för personalens reaktion på policyförändringar enligt Finnemore, kan man fråga sig vilka normer och värderingar hos staben som McNamara mobiliserade för att vinna gehör åt sin landsbygdsutvecklings politik? Kuhn och Capra menar att ett paradigm består av en konstellation av olika värderingar som bildar visioner och synsätt och att ett misslyckande av existerande regler är början till sökandet efter nya. Denna tes kan här dock anses otillräcklig för att förklara förändringen med McNamara. Genom att låta analysera förändringen utifrån mer övergripande frågeställningar och med normer och värderingarnas roll som centrala finns det en möjlighet att tydligare se vad som föranledde den:

McNamaras tankar skiljde sig och påvisade fel med den tidigare utvecklingsstrategin, och utifrån sina planer och meningar uppmärksammades nu problem och lösningar som inte tidigare fått något gehör. Frågan varför den ”nya” synen inte fick något gehör tidigare berodde förmodligen på grund av att synen på utveckling och fattigdom kopplad till ett lands industrialiseringsprocess genomsyrade såväl de flesta organisationer som enskilda stater under 1950- och nästan hela 1960-talet. Kuhns och Lindholms gemensamma uppfattning⁴¹ att en kontinuerlig dialog mellan teori och verklighet leder forskare att överge eller återuppta ett nytt paradigm ger en passande utgångspunkt för analys. Men vilken verklighet utgås det ifrån? McNamaras tankar och senare direktiv inom Banken präglades med all sannolikhet av hans personliga normer och värderingar som bildade dennes ”verklighet”. Denna förklaring utifrån normer och värderingar kan ur en del avseenden ses som en mer tillförlitlig än enbart en hänvisning till en möjlig ”kris” vid slutet av 1960-talet som vidare kan ha gett upphov till ett skifte. De undersökningar som här gjorts angående synen på utveckling visar inte på att det ansågs råda någon särskild kris kring Bankens agerande före 1968. Fattigdom i stort uppfattades med all sannolikhet som ett allvarligt problem men metoden som användes i syftet att förebygga

⁴¹ (kap 3).

den visade sig vid 1960-talet enbart inte vara tillräckligt effektiv⁴². Skillnaden i synen på fattigdom var att man före McNamara relaterade fattigdom till ekonomiska faktorer såsom för lågt GNP per capita. Med McNamara var istället avsikten att utveckla och förbättra de faktorer som närmst påverkade den fattige, exempelvis demografiska.

McNamara lanserade en ny uppsättning normer och värderingar som kom att påverka Bankens policy och arbetsmetoder när denne placerade frågor och strategier kring fattiga människor på Världsbanken agenda. På så sätt förändrades Bankens policy med ett skifte av paradig. Den kritik som förts mot Bankens tidigare policy från de intellektuella kretsarna och internationella organisationer bekräftades av McNamara som genom sin chefsposition satte kritiken i praxis – policyn förändrades.

⁴² Tillkomsten av IDA 1960 var till exempel en konsekvens av många länders påfrestande skuldbördor (se kap 6.2).

8. Nyliberalism inom Banken

När Margaret Thatcher kom till makten i Storbritannien 1980 och Ronald Reagan likaså i USA 1981 påbörjades långsamt en ny era i den världspolitiska ordningen. Stora delar av den globala politiken skulle komma att präglas av nyliberala tankesätt i likhet med Friedmans monetarism med sitt ursprung i neoklassicismen (kap 5.4.3). Världsbanken påverkades såsom många andra internationella institutioner och organisationer av den politiska utveckling som tog fart. I detta kapitel kommer detta att redogöras för utifrån frågeställningen: hur påverkade, inte bara Bankens utan också det globala politiska paradigmskiftet, Bankens policy? Ett avsnitt kommer dessutom att behandla strukturanpassnings konceptet som infördes i Banken under början av 1980-talet innan ett sista avsnitt behandlar konsekvenserna av förloppet inför en analytisk ram i påföljande kapitel 9.

8.1 Världsbanken i en ny tid med ny politik

McNamaras efterträdare som president för Världsbanken var A. W Clausen. Clausen introducerade privata finansiärer i form av enskilda banker i Världsbanken med avsikten att öka möjligheterna och proportionerna för utlånen (de Vries, 1987,15). Enligt de Vries i *”Remaking the Worldbank”* (1987) var Clausens idéer under hans chefsperiod (1981-1986) ofta väldigt försiktigt framförda och trots att Clausen ofta påpekade relevansen av tydliga policyutformningar från Banken lade han sig enligt de Vries aldrig sig i policydiskussioner utan ansåg att detta var en angelägenhet för den övriga personalstyrkan. Synsätt som Clausen kom att proklamera för var bland annat en liberalisering av världshandeln och en ökad marknadstro inom såväl u- som i-länderna (de Vries, 1987,14-25). Man kan fråga sig vad som medförde fokuseringen på de nyss nämnda aspekterna? Enligt de Vries kom Banken vid mitten av 1980-talet bland annat fram till att u-länder var tvungna att utnyttja sina egna tillgångar och resurser betydligt mer än vad som tidigare generellt gjorts. Konsumtionen av gas och olja ökade i u-länder mer än vad det gjorde i i-länder och det uppkom då ett tryck från Banken att den

inhemska produktionen av dessa ämnen var tvungna att växa. Mot denna bakgrund uttryckte Banken en relevans av att mobilisera privata finansiärer (de Vries, 1987,26). Samtidigt såg många stora företag vid slutet av 1970-talet en möjlighet att tjäna mycket pengar i utlandet (u-länder) eftersom investeringarna där beräknades ge avkastning fortare än i hemlandet (Broad, 1988,42). Privata oljebolag förfogade över den senaste teknologin och de kunde enligt Banken också sprida sina risker geografiskt (de Vries, 1987,26). Privata oljebolags arbete i u-länder vid denna tid kan ses som ett exempel av Bankens ökade vilja under denna tid till att alltmer närma sig ett effektivt samarbete med den privata sektorn. En koppling kan möjligtvis göras till den ekonomiska utvecklingen på ett globalt plan som tidigare redogjorts för där tydligen ett brett missnöje spred sig mot statens passivitet under 1970-talet som vidare gav upphov till omfattande protester kring ekonomiska styren (kap 5.1). Möjligen började den ”nödvändiga” kontrollen av marknaden nu att lösas upp under slutet av 1970-talet och Banken följde villigt efter denna trend.

De Vries menar i sin bok från 1987 att Världsbanken inte längre kan isolera sig från de tydligaste trenderna i det globala ekonomiska klimatet (de Vries, 1987,33). Vilka ekonomiska trender tog fart vid denna tid och vilka var Banken tvungna att rätta sig efter? Först och främst hade det privata kapitalet ökat anmärkningsvärt på drygt tio år från 1970 till 1981. Vid 1970 var andelen privat kapital till u-länder 26 procent och redan 1981 hade det stigit till 41 procent⁴³. De privata bankernas arbete var väldigt koncentrerat på medelinkomstländerna medan de flesta av de fattigaste länderna fortsatt var knutna till de så kallade ”mjuka” lånen med mycket låg ränta från bland annat IDA (de Vries, 1987,34). Alltså redan under mitten av 1970-talet och under McNamaras period ökade de privata bankernas ekonomiska flöde till u-länder. De privata bankernas lån med hårdare krav än till exempel IDA:s lån med kortare återbetalningstid gav konsekvenser för många av u-länderna. För att kunna hålla återbetalningskraven var många länder tvungna att helt enkelt ta fler lån. Bland annat utifrån den situationen utvecklades de privata bankernas

⁴³ De tretton största bankerna i USA gjorde en ökad vinst från 177 miljoner dollar 1970 till 836 miljoner dollar 1975. Mellan 1982 och 1989 betalades sammanlagt 615 miljarder dollar till privata banker från låneländer i form av ränta och amorteringar. År 1989 uppgick den totala skulden till privata amerikanska banker till 629 miljarder dollar (Mihevc, 1995,67)

policyn kring utveckling till att till stor del angå låneländerna på ett annat plan än just lånedelen. Detta trots att det inte finns något sådant ursprungligt syfte hos varken bankerna eller mottagarländerna (de Vries, 1987,36). Hur ställde sig Banken till detta och hur valde de att agera? Vidare kan man fråga sig om det enbart var en följd av Världsbankens förfarande under slutet av 1970-talet eller om utvecklingen hade sitt ursprung på ett större plan med fler aktörer?

Enligt de Vries (1987) stod Banken sedan mitten av 1970-talet inför ett grundläggande val som innebar: 1) antingen välja att främja de privata investeringarna i u-länderna eller 2) att öka sina egna lånedelar (de Vries, 1987,37). De Vries bedömning av det polariserade kapitalets konsekvenser på Bankens arbete kan dock ses med en viss tvivlande. Banken valde med all sannolikhet under McNamaras ledning att öka sina egna lånedelar men oavsett detta kommer det privata bankerna och dess kapital att ständigt förekomma i det globala banknätet på grund av faktumet att många länder väljer att låna från dessa. Kritik som riktats menar att det främst var *introduceringen* av de privata bankerna som satte många länder i det svåraste skuldbördorna (de Vries, 1987,36). Clausens ursprungliga visioner som Världsbankchef att öka möjligheterna med ökade proportioner av kapital har med all sannolikhet i stort både skördat offer och utsett vinnare i 1980-talets ekonomiska liberalism.

De privata utländska bankernas inflytande i u-länder under slutet av 1970-talet markerar slutet på den offentliga sektorns dominans och en lång tid av statlig styrning i många u-länder (de Vries, 1987,39). De Vries betonar gärna den privata sektorns betydelse för utveckling världen över. Allteftersom Världsbanken stöter på nya problem involverat bland annat tillväxt, återbetalning och handel bekräftas faktumet enligt de Vries, att privata banker (ökade lån) och företag (ökad handel) har en betydande roll i det multilaterala arbetet. De Vries synsätt har enligt andra många avigsidor. Utifrån uppfattningen att det främst var de privata bankerna som gav upphov till de största skuldbördorna gav det tveklöst konsekvenser för Bankens arbete. Världsbanken var nämligen tvunget att under 1980-talet anpassa sin policy och agenda utifrån den situation av skuldbörder till privata banker som många u-länder drogs med (Mihevc, 1995,65). Ekonomiprofessorn Michel Chossudovsky menar bland annat att de privata företagens

profitsökande i u-länder differentierar både inom länder och länder inbördes (Chossudovsky, 1997,25). Banken började enligt Chossudovsky att försiktigt proklamera för en liberalisering av världshandeln i början av 1980 –talet för att under hela 1990-talet vara en global ikon för styrkandet av den privata sektorn och försvagande av den offentliga (Chossudovsky, 1997,63). Vicepresidenten i Banken under slutet av 1980-talet Ibrahim Shihata skriver i sin bok ”*The World Bank in a Changing World*” (1991) att trots den minskade investeringen i den offentliga sektorn i många länder under 1980-talet jämfört med 1970-talet ansågs minskningen i den privata sektorn det största och allvarligaste problemet av de båda (Shihata, 1991,20).

Vid början av 1980-talet kritiserades dock Banken starkt för att gynna den offentliga sektorn mer än den privata. En del av kritiken gick ut på att Banken hade misslyckats med att framföra en effektiv marknadsorienterad politik i utvecklingsländerna (Mihevc, 1995,49). När kritiken började att komma ifrån Washington och Ronald Reagan tog Banken åt sig och snart inleddes förändringar. Strukturanpassningslån (SAL) och –program (SAP) ansågs vara det som kunde hjälpa både u-länderna och Banken till att uppnå de resultat som efterlystes – en politik med en liberal syn på handeln i synnerhet och marknaden i allmänhet.

8.1.1 Strukturanpassning

Contrary to the spirit of the Bretton Woods agreement which was predicated on ”economic reconstruction” and the stability of major exchange rate, the structural adjustment programme has contributed largely to destabilising national currencies and ruining the economies of developing countries. (Chossudovsky, 1997,33)

Strukturanpassningen var vid 1970-talet ett koncept för de *utvecklade* länderna och det innebar då en omstrukturering av länders industrier. Vid början av nästa decennium hade den emellertid fått en annan betydelse. De länder som behandlades under Bankens SAL skulle handla utifrån förändrade, anpassade villkor tills de uppnådde förutbestämda resultat (Mihevc, 1995,48-49). Avsikten med denna lånemetod är helt enkelt att stabilisera ekonomin och genomföra strukturella reformer i mottagarlandet utifrån en

anpassning till den globala ekonomin (Gunnarsson, 1994,17). Banken såg nämligen inga fördelar med att längre investera i specifika sektorer i samhället för förbättring utan den effektivaste lösningen ansågs ligga i att reformera och anpassa ekonomiska instrument såsom handeln och skatterna (Shihata, 1991,26) År 1979 presenterades för första gången planerna för de nya strukturanpassningslånen av McNamara till de stater som var beredda att bedriva den ekonomiska politik som Banken ansåg riktig (Gunnarsson, 1994,13). Enligt Agneta Gunnarsson i ”*Lån med villkor*” (1994) har Banken med SAP tagit steget in på ett område som dittills varit reserverat för IMF: lån kopplade till krav på förändringar av mottagarlandets ekonomiska politik (Gunnarsson, 1994,20). Dessutom kommer det enligt Gunnarsson fram vid en närmare analys att de länder med störst skulder och svåraste återbetalningskapacitet – oftast de svagaste länderna – får de hårdaste villkoren. Enligt många forskare var konceptet strukturanpassning i stort ett misslyckande trots att man formulerade om målen ett par⁴⁴ gånger mellan åren 1980 – 2000. Länder med akuta behov av krediter kunde komma att acceptera villkoren, utan att ha någon egentlig avsikt eller möjlighet att genomföra dem. Ett exempel är Bolivias lån 1980, då ett SAL på 50 miljoner dollar togs utan att leda till några som helst förändringar i landets ekonomiska politik (Gunnarsson, 1994,24). I sin bok menar före detta vicepresident Shihata att strukturanpassningslånen introducerade nya arbetsuppgifter till IBRD och trots att resultaten fram till 1991 kraftigt varierade, menar Shihata att många av de länder som behandlats av SAL har klarat sig bättre än jämförbara länder som inte ändrat sina policyn (Shihata, 1991,27).

Mihevci menar att effekten av ett rostowianskt⁴⁵ tankesätt i form av strukturanpassningen vid början av 1980 –talet banade vägen för en klar nyliberalistisk hållning inom Banken (Mihevci, 1995,50). Statlig intervenering på marknaden hade under hela 1970-talet och länge dessförinnan setts som något nödvändigt men det var något som nu inte längre accepterades. Banken fick artikulera om många av sina mål och planer för att de skulle passa den anti-statsinterventions politik den nu valt att föra (Mihevci, 1995,51). Den före

⁴⁴ År 1980 skulle SAL utgöra ett stöd för länder som ville ta sig ur en akut betalningsbalanskris. År 1983 var SAL ett sätt att förmå regeringar i tredje världen att ändra sin ekonomiska politik. År 1992 förklarade företrädare för Banken att avsikten nu var att ta itu med makroekonomiska problem och leda ekonomin mot en ny, långsiktig hållbar tillväxt som samtidigt minskar fattigdomen.

detta chefsekonomen inom Banken Joseph Stiglitz uttrycker i ett tal i Seoul 1999 att öppenheten och dialogen var något som hela tiden fattades kring planeringen av SAL. Stiglitz erkänner vidare att oftast hölls inte bara diskussionerna kring SAL i slutenhet utan även utredningar kring konsekvenserna och följderna av många av lånen var förpassade till Bankens sfär (Stiglitz, 1999,20). I en utredning från 1994 medger Banken att:

Erfarenheterna från låginkomstländerna talar för att anpassningslånen är en nödvändig – men inte tillräcklig – förutsättning för att åstadkomma en långsiktig hållbar tillväxt (The Worldbank, 1994, 2)

8.2 Konsekvenser och analys

Inträffade ett paradigmskifte inom Världsbanken med Clausen som president vid början av 1980-talet? Eller var det snarare en följd av ett globalt politiskt paradigmskifte? Man bör förmodligen se det förändrade politiska och ekonomiska klimatet vid denna tid med bland annat Reagan och Thatcher i USA och i England som fragment av en omfattande process som först då tog fart men som länge varit i rörelse. Av de forskare och studier som här tagits del av visar på att förklaringarna är långt ifrån eniga. Förändringarna inom Banken var likväl förmodligen ett led av en global förändring i synen på utveckling och ekonomi.

Den kritik som sköljde över Banken verkade till största del handla om en alltför otillräcklig hänsyn från Banken åt marknaden och ”dess kapacitet”. Om ett paradigmskifte inträffade, går det då att påstå i likhet med McNamaras tankar⁴⁶ ett decennium tidigare, att nya modeller accepterades och började gälla? Det globala politiska klimatet under slutet av 1970- och början av 1980-talet kan vara svårt att analysera eftersom det finns svårigheter att konkret peka ut något inom Banken eller externt från den som kan ha gett upphov till de ”nya modellerna”. Det är förmodligen alltför lätt att påstå att Reagan och Thatchers ledareperiod i USA och England är de tydligaste fundamenten för styrkandet av nyliberala ställningar i den globala politiken.

⁴⁵ (kap 5.4.1)

⁴⁶ (kap 3)

Något som kan förefalla aningen bättre applicerat på detta fall är Kuhns argument att frågan om vilken av två existerande och tävlande teorier som *bäst* stämmer med fakta är i hög grad meningsfull (kap 3). *Fakta* under denna tid bör likställas med den kritik och generella uppfattning som växte fram. Man försökte se lösningar på andra håll än vad som tidigare gjorts och marknaden och dess krafter började att uppmärksammas. Teorierna är säkerligen många kring vad det var som konkret föranledde det politiska klimatet från början av 1980-talet. Vicepresidenten Shihata menar att den politiska utvecklingen präglades främst av vad som inträffade i Sovjet och övriga Östeuropa. Relationerna mellan öst och väst förändrades samtidigt som en ekonomisk styrka växte fram i Tyskland och i Japan (Shihata, 1991,25). Men enligt vad här presenterats, går det inte att peka på ett eller ett par konkreta faktorer utan snarare flera samverkande faktorer, exempelvis – Ronald Reagan och Margaret Thatchers nyliberala ledarroll i två av västvärldens ledande ekonomier, rapporterade dåliga resultat av exempelvis Banken samt ett uppsving hos många privata företag som vidare såg investerings möjligheter ibland annat u-länder – bidrog förmodligen tillsammans till det nya politiska klimatet.

Enligt Mihevc var det många inom Banken som ansåg att det var Bankens politik under 1970-talet med masskaliga infrastrukturella projekt som orsaken till det tillstånd av kris som rådde inom den internationella ekonomiska utvecklingen i början av 1980 –talet (Mihevc, 1995,52). En kris som föranledde en förändring. Detta argument kan ensamt tydligt kopplas till Kuhns teori om att begynnelsen till ett paradigmskifte inträffar först då ett väsentligt problem trots flera försök inte kunnat lösas och därigenom gett upphov till en kris (kap 3). Kan detta verkligen vara fallet? Hypotesen står ensamt inte särskilt starkt mot bakgrunden av den globala politiska utveckling som tog fart. Banken har för avsikt att såväl för sitt eget arbete som för andras föra en kontinuerlig dialog med omvärlden (Stiglitz, 1999,21). Trots att dialogen under en längre tid inte fungerade som den borde (se s71) bör man ha i åtanke att Banken inte utvecklas och förändras autonomt från omvärlden. Tvärtom.

Världsbankspresidenten Clausens tanke att privata finansiärer i form av privata banker och företag skulle bidra Banken i dess arbete var förmodligen det första steget i en

nyliberal riktning i Bankens policy. Utifrån Milton Friedmans tankar kring monetarismen och nyliberalism går det att koppla flertalet av Bankens argument och handlingar under 1980-talet till dessa. Samhället och ekonomin ska enligt Friedman klara sig i görligaste mån utan statlig inblandning samt har frihandeln för avsikt att leda till ökad efterfråga och ökade vinster (se kap 5.3.4). Bankens uttalade stöd för en liberalisering av handeln under delar av 1980-talet och under hela 1990-talet går i samklang med Friedman och andra anhängare av nyliberal teori.

Ett exempel på en nyliberal ställning inom Världsbanken under 1980 –talet är hur situationen var på Filippinerna. Enligt Robin Broad i ”*Unequal Alliance*” (1988) såg Bankens representanter lösningen på landets ekonomiska instabilitet genom att sträva mot ekonomisk tillväxt och politisk stabilitet utifrån frihandel och kontinuerliga investeringar. Banken avsåg att låta de fria marknadskrafterna bestämma priserna och integrera den filippinska ekonomin med den globala ekonomin⁴⁷ genom att uppmuntra handel (Broad, 1988,231). Broad framför en stark kritik till Bankens politik under denna tid eftersom den enligt honom hjälpte en del av befolkningen medan den försvårade situationen för de allra flesta (Broad, 1988,231).

Strukturanpassningslånen och programmen som tog fart under början av 1980-talet bör räknas till resultaten av ett alltmer nyliberalt tankesätt inom Banken. Genom att anpassa länders ekonomiska instrument till de globala ekonomiska trenderna planerade man att tillväxten skulle öka och likaså utvecklingsgraden. Banken verkar alltmer ta tillfällen i akt att diskutera problemen med SAL och SAP. I sitt tal i Seoul 1999 visade exempelvis Stiglitz på ett problem med konceptet – en bristande dialog från början till slut. En koppling kan här göras till vetenskapsteoretikern Lindholm (kap 3) som menar att omedvetenheten går väldigt ofta hand i hand med oviljan till diskussion kring paradigmer och detta gör olika samfund ännu mer slutna. Chossudovsky menar att Banken måste rannsaka sin struktur för att demokratisera såväl organisationen som målen. Banken har alltför knäppt ifrågasatt såväl sitt eget arbete som sina partners (Chossudovsky, 1997,24). Men var SAL och SAP metoder och lösningar av sin tid? Enligt vicepresident Shihata

⁴⁷ I kapitel 2 argumenterar författarna Berry och Åslund för en integrerad global ekonomi som kan medföra bättre arbetsfördelning mellan olika länder. B & Å anser att den globala ekonomin borde medföra att låglöneländer kan specialisera sig på arbetsintensiva uppgifter medan höglöneländer använder arbetare på mer produktiva sätt.

hade de flesta SAL och SAP under slutet av 1980- och början på 1990-talet förändrat policyn inom den privata sektorn i berörda länder för sektorns utveckling och så hoppades han dem fortsätta verka (Shihata, 1991,204).

9. Slutdiskussion

För att lättare kunna analysera och diskutera de förändringarna inom Banken som redogjorts för kan det vara till fördel att upprepa syftet med denna studie. Avsikten är att undersöka hur ett par paradigmskiften inom Världsbanken haft för konsekvenser för dess policyn. Frågeställningar från Kuhns bok *’De vetenskapliga revolutionernas struktur’* (1962) fick uppmärksamhet i kapitel 1 eftersom de tillsammans med syftet har varit centrala utgångspunkter i arbetet. Den som setts viktigast av Kuhns frågeställningar är: *Vad är det gruppen kollektivt ser som mål ?*

9.1 Banken och omvärlden i paradigmskiften

I de båda paradigmskiften i Banken som här tagits upp har externa omgivande faktorer verkat spela en stor roll och skiften har ägt rum både inom och utanför Bankens sfär. I det första fallet med McNamara var det inte enbart Bankens syn på utveckling och fattigdomsbekämpning som förändrades utan också den på ett globalt plan. Kritiken under 1960-talets industrialiseringstänkande kom *främst* från internationella organisationer såsom organ inom FN som hade börjat uppmärksamma problemen med den snabbt växande fattigdomen i många länder. Som det har berättats i kapitel 7.3 kan den kritik starkt påverkat både McNamaras i sin ledarroll och Banken i dess policyutformning. I det andra skiftet framgår det tydligt att det var förändringen av det internationella ekonomiska klimatet som föranledde ett skifte inom Banken. Bland annat ansåg många under 1980-talet att Banken inte längre kunde isolera sig från de tydligaste trenderna i den ekonomin. Detta innebar ett större hänsynstagande till marknadskrafterna samt ett större gynnande av den privata sektorn. Tillsättningen av Reagan i USA och Thatcher i Storbritannien samt kontinuerliga försämrade resultat av Banken har presenterats som ett par av flera möjliga föranledande faktorer.

Utifrån de två studerade skiftena går det att påstå att Banken genomgick dessa parallellt med eller inom omvärldens skifte. Vad som påverkade den andre starkast och vidare kanske gav upphov till förändring kan vara svårt att förklara. Det finns dock mer som

tyder på att Banken formades utifrån omvärlden och externa trender än tvärtom. Banken har aldrig haft och kommer förmodligen aldrig att få en sådan ledande och självständig roll att den ensam kan introducera nya angrepps- och synsätt för applicering på dess policyn. Bankens funktion är inte sådan utan den *praktiserar* utifrån de rådande uppfattningar. Som det förklaras i kapitel 6 grundar både IDA och IBRD sin existens och sin verksamhet på internationella överenskommelser.

I egenskap av mäktig internationell organisation med ett ansenligt ansvar har Banken varit tvungen att förändras med tiden. Denna studie kan tydligt visa på att Banken inte bara är en produkt av dess medlemsstater utan också en produkt av den globala politiska och ekonomiska atmosfären. Förändras den förändras Banken.

9.2 Policyförändringar

Tankar kring utveckling fram till 1968 innefattades i stort av produktivitet, tillväxt och kapital ackumulation. Grunden för ett land eller en regions välbefinnande låg i dess utvecklingsgrad och den största delen av biståndet mellan 1945 och 1960 var militär assistans. Det tydligaste resultatet av de tankar som styrde utvecklingspolicyn under 1950- och 60-talet kom till att bli infrastrukturella projekt. Forskarna som använts i studien kring utvecklingspolicyn är eniga om att Bankens strategier långt ifrån gynnade de fattiga världen över. Enligt Finnemore saknade Banken under ett flertal årtionden fram till McNamara helt enkelt förmågan att lära sig av gamla misstag samt att vidga sin syn på utveckling. Den starka kritiken från bland annat olika FN-organ av det rådande paradigmet betydde automatiskt en efterlysning av ett nytt. Detta i enlighet med Kuhns teori där de existerande reglernas (paradigm) misslyckande är början till sökandet efter nya. Kritiken kan på så sätt ses som en av möjligen flera utlösande faktorer till förändring där inte minst McNamara kan tillräknas .

När Robert S. McNamara valdes till president 1968 (-1981) förändrades mycket inom Banken. Förändringarna kan utifrån denna studie delas in i två läger:

- 1) Det första behandlar de mer institutionella aspekterna. McNamaras internationalistiska egenskaper som ledare reformerade Bankens struktur på så sätt att många av Bankens mål och metoder skulle ge avkastning till utvecklingen av Banken som internationell organisation. Introduceringen av utvärderingar och analyser för att uppmuntra investeringar från medlemsländer samt att använda den inhemska befolkningen i genomförandet av projekt kan ses som ett par tecken på det. Syftet med det sistnämnda var nämligen enligt McNamara att det långsiktigt kunde leda till ett ökat intresse och engagemang för Banken hos befolkningen i de länder Banken var verksamma. Förändringen tog också itu med Bankens internfrågor. Den personal som stod bakom McNamara i beslut och utvecklande av idéer var inte längre advokater och bankmän utan till större del ekonomer och direktörer trots häftig kritik kring detta.

- 2) Det andra lägret tar upp konsekvenserna av utvecklingssynens förändring i Bankens verksamhet. Finnemore ger en rätt målande beskrivning av förändringen när hon skriver att McNamara till skillnad från sina föregångare hellre talade om de fattiga som människor än som länder. Som ett led av detta bestod det första fokus kring fattigdomsbekämpning från McNamara av *befolkningskontroll* utifrån en övervakning av demografiska faktorer i länder. Vidare undvek McNamara att klassificera hela länder som fattiga utan valde att beteckna *segment* inom länder, något som ytterligare tydligt skiljde McNamara från sina föregångare. Verksamheten kom således från 1968 att präglas av projekt kring fattiga människor och produktiva områden kopplade till dessa. Vid en närmare analys kan man påstå att en faktor som med all sannolikhet påverkade valet av projekt var att den landsbygdsutvecklingspolitik McNamara anförde följde enligt källor Bankens finansiella syfte till skillnad från tidigare presenterade projekt.

I dessa båda två aspekter visar mycket på att McNamaras egna normer och värderingar spelat en stor roll. Utifrån de flertal misslyckade resultat fram till 1968 från Bankens sida lanserade McNamara en ny uppsättning normer och värderingar präglade av omvärldens kritik. Omvärldens skifte av paradigm inom

utvecklingsfrågor och fattigdom sattes i praxis utifrån de nyanlända normerna och värderingarna av McNamara.

Mot bakgrund av det ökade ekonomiska oberoendet sedan 1950-talet påverkades de flesta länder ogynnsamt av nedgången i industrivärlden 1974 och de relativt dåliga ekonomiska resultaten under tiden därefter enligt forskare i kapitel 5. För första gången på många år fick de drabbade länderna tänka om i sitt ekonomiska agerande, främst kanske kring den ”nödvändiga” kontrollen av marknaden.

Vid 1970-talet under McNamaras presidentperiod började de privata bankernas ekonomiska flöde till u-länder att öka. När de privata bankerna introducerades i u-länderna gav det konsekvenser för många länder eftersom dessa banker hade hårdare återbetalningskrav än exempelvis IDA. En lånekarusell påbörjades för en del länder som var tvungna att ta nya lån för att klara av amorteringarna på de gamla lånen. Denna introduktion av privat kapital kan ses som början på ett nyliberalt agerande och tänkande inom Banken. I likhet med McNamara ansåg dennes efterträdare A. W. Clausen (1981) att det privata kapitalet ökade låneproportionerna och på så sätt möjligheterna för utveckling. Med A. W. Clausen styrde Banken sin policy till att i flera avseenden präglas av den nyliberalism som vuxit sig starkare i många länder och som utifrån kap 8 vid 1980-talet uttryckte målen och tankarna för ett nytt paradig. Bankens större hänsyn till den privata sektorn under denna tid kan möjligen kopplas till det paradig som rådde fram till McNamara med tillväxt och industrialisering som huvudkomponenter för utveckling. Faktorer på en makronivå anses på ett sätt ha en förutsatt kapacitet att bidra och utveckla både på makro- och mikronivån i ett samhälle. Tillväxt och integration med den globala ekonomin är nyckelfaktorer.

Paradigmskiftet i det ekonomiska tänkandet gav enligt källor resultatet att från att Banken försiktigt proklamerat för en liberalisering av världshandeln i början av 1980-talet kom den under hela 1990-talet till att bli en global ikon för styrkandet av den privata sektorn och försvagande av den offentliga. Samtidigt menar andra källor att allteftersom Världsbanken stöter på nya problem involverat bland annat tillväxt, återbetalning och handel bekräftas faktumet att privata banker och kopplingen till företag har en betydande roll i det multilaterala arbetet.

Strukturanpassningsprogrammets införande på Bankens agenda vid början av 1980-talet kan ses som en följd av det alltmer marknadscentrerade ekonomiska tänkandet. Genom att stabilisera ekonomin och genomföra strukturella reformer i mottagarlandet utifrån en anpassning till den globala ekonomin ansågs tillväxten kunna öka och likaså utvecklingsgraden. Den tyske nationalekonomen A. G. Frank menar att den ekonomi som växte sig stark under början av 1980-talet och som Banken kom att använda sig av ser den snabba tillväxten som det elementära målet och hänvisar oftast till marknadens självreglerande mekanismer (kap 5).

De båda paradigmskiftena av utvecklingssynen och därefter Bankpolicyn förde kritik, teori och handling mot en annan riktning än tidigare. I texten har det ifrågasatts varför exempelvis McNamaras tankar inte tidigare fick något gehör. Då dras det slutsatsen att det förmodligen berodde på att det rådande paradigmet för tillfället genomsyrade såväl organisationer som staters uppfattning. I kapitel 3 om paradigmer ställdes frågan om ett paradigmskifte verkligen kan förskjuta en agenda så pass att tidigare aktuella frågor inte längre ägnas någon uppmärksamhet? Det svar som går att få i teoridelen är att paradigmer kan vara helt eller delvis omedvetna för dem som påverkas av dem. Aktörer eller forskare ifrågasätter alltför sällan enligt Lindholm vad som gör ett problemval eller en lösning legitim. På detta sätt kan relevansen av ett paradigm tillkännages – ett paradigm påverkar forskarnas uppfattning om vad man ska forska på och hur man ska göra det eftersom man bland annat med ett nytt paradigm tydligare kan se effekter och orsaker (se kap 3). I denna studie kring Banken går det att dra slutsatsen att Bankens agenda kraftigt förändrats genom tiden. Den har gjort det på grund av att dialogen med omvärlden ständigt verkat generera nya svar och problematiseringar.

10. Källförteckning

Amin, Samir. 1997. *"Kapitalism i globaliseringens tid. Styrningen av vår tids samhälle"*. Uddevalla: Daidalos.

Bell, Judith. 1987. *"Introduktion till forskningsmetodik"*. Lund: Studentlitteratur.

Berry, Brian & Åslund, Anders. 1998. *"Fakta och myter kring globaliseringen"*. Göteborg: Artikelserie ur The Economist.

Boli, John & Lechner, Frank J. (Ed.). 2000. *"The Globalization Reader"*. Malden Mass: Blackwell.

Broad, Robin. 1988. *"Unequal Alliance: The World Bank, International Monetary Fund and the Phillipines"*. Los Angeles: University of California Press.

Chossudovsky, Michel. 1997. *"The Globalisation of Poverty; Impacts of IMF and World Bank Reforms"*. London: Zed Books.

De Vries, Barend A. 1987. *"Remaking the Worldbank"*. Washington: Seven Locks Press.

ESO, Ds 1999:9. 1999. *"Med backspegeln som kompass – om stabiliseringspolitiken som läroprocess"*. Stockholm: Norstedts förlag.

Florén, Anders & Ågren, Henrik. 1998. *"Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt"*. Lund: Studentlitteratur.

Finnemore, Martha. 1996. *"National Interest in International Society"*. Ithaca: Cornell University Press.

Giddens, Anthony. 1999. *"Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken"*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos AB.

Gilbert, Christopher L & Vines, David. 2000. *"The World Bank: Structure and Policies"*. Cambridge: Cambridge University Press.

Griffin, Keith. 1999. *"Alternative Strategies for Economic Development"*. Andra uppl. London: MacMillan Press.

Gunnarsson, Agneta. 1994. *"Lån med villkor; strukturanpassningen och u-länderna"*. Stockholm: UBVs förlag.

Henderson, Hazel. 1991. *"Paradigms in progress"*. San Francisco: Berret-Koehler.

Hermele, Kenneth. 1996. *"Anpassas eller utvecklas"*. Solna: Afrikagrupperna.

Keck, Margaret E & Sikkink, Kathryn. 1998. *"Activists beyond borders: advocacy networks in international politics"*. Ithaca: Cornell University Press.

Kenwood, A G & Lougheed A L. 1992. *"Den internationella ekonomins tillväxt 1820-1990"*. Lund: Studentlitteratur.

Kuhn, Thomas S. 1979. *"De vetenskapliga revolutionernas struktur"*. (1962). Lund: Nya Doxa.

Larsson, Janerik. 1977. *"Världsbanken - en makt i utveckling"*. Uddevalla: Zindermans.

Lasch, Christopher. 1980. *"The Culture of Narcissism"*. London: Abacus.

Lindholm, Sven. 1979. *"Vetenskap, verklighet och paradigm"*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.

Lumsdaine-Halloran, David. 1993. *"Moral vision in international politics"*. Princeton University Press: Princeton.

Mihevc, John. 1995. *"The Market Tells Them So: The Worldbank and Economic Fundamentalism in Africa"*. London: Zed Books.

Pålsson-Syll, Lars. 1998. *"De ekonomiska teoriernas historia"*. Lund: Studentlitteratur.

Rostow, Whitman Walt. 1959. *"Industrisamhällets utvecklingsstadier; Ett icke-kommunistiskt manifest"*. Stockholm: Byrån för ekonomisk information.

Sandelin, Bo & Trautwein, H-M & Wundrak, Richard. 1998. *"Det ekonomiska tänkandets historia"*. (Andra upplagan). Stockholm: SNS förlag.

Sen, Amartya. 1981. *"Poverty and Famines; An Essay on Entitlement and Deprivation"*. New York: Oxford University Press.

Sen, Amartya. 1995. *"Etik och Ekonomi"*. Stockholm: SNS förlag.

Sen, Amartya. 1997. *"Resources, Values and Development"*. London: Harvard University Press.

Shihata, Ibrahim. 1991. *"The World Bank in a changing world"*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

Smekal, Peter. 1991. *"Teorier om utveckling och underutveckling"*. Uppsala: Elanders Gotab.

SOU 1991:48. 1991. *"Bistånd genom internationella organisationer"*. Stockholm: Norstedts förlag.

SOU 1991:50. 1991. "Sverige och u-länderna i FN – en årblick". Stockholm: Norstedts förlag.

Stiglitz, Joseph. 1999. "Participation and Development: Perspectives from the Comprehensive Development Paradigm". Seoul: The Worldbank.

Tellam, Ian. 2000. "Fuel For Change: World Bank Energy Policy, Rethoric vs Reality". London: Zed Books.

Thurén, Torsten. 1991. "Vetenskapsteori för nybörjare". Malmö: Liber AB.

The World Bank. 1992. "Adjustment Lending and Mobilization of Private and Public Resources of Growth". Washington: The World Bank.

Wahlström, Bengt. 1997. "En förändrad värld". Falun: Liber ekonomi.

10.1 Tidningsartiklar

Håstad, Dina. 20001027. Dagens Nyheter.

10.2 Källor från Internet

<http://cepa.newschool.edu/het/profiles/friedman.htm>

<http://cepa.newschool.edu/het/essays/monetarism/mremarks.htm>

www2.netexplora.com

www.worldbank.org

